

บทที่ 8

สรุป อภิปรายผล และ ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง การเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุอัลลัฟในเขตชุมชนเมืองและชุมชนชนบทของไทย ในครั้งนี้ เกิดขึ้นจากการเพิ่มจำนวนของ “มุอัลลัฟ” หรือ “มุสลิมใหม่” ในสังคมไทยด้วยการแต่งงานระหว่างมุสลิมกับคนที่นับถือศาสนาต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแต่งงานของมุสลิมกับผู้ที่นับถือศาสนาพุทธ ทั้งในเขตชุมชนเมืองและชุมชนชนบท ทำให้ครอบครัวชุมชนและสังคมที่มุอัลลัฟอาศัยอยู่ให้ความสำคัญกับมุอัลลัฟมากขึ้นด้วยความสนใจและใส่ใจในพฤติกรรมต่างๆ ของมุอัลลัฟที่อาจจะประพฤติปฏิบัติตามหลักการของศาสนาอิสลามด้วยความเข้าใจที่ไม่ถูกต้อง จึงมีการเปิดสอนหลักการของศาสนาอิสลามให้กับผู้ที่สนใจทั่วไปตามสถาบันสอนศาสนาอิสลามหรือตามมัสยิดต่างๆ ทั้งในชุมชนเมืองและชุมชนชนบทของไทย ศาสนาอิสลามให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่งกับการกล่าวคำปฏิญาณตนว่า “อัสฮะดุ อันลา อีลาฮะ อิลลัลลอฮุ วะอัสฮะดุ อันนะ มุฮัมมัดรุ เราะซูลุลลอฮุ”

أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ

หลังจากที่มุอัลลัฟกล่าวคำปฏิญาณตนดังกล่าวข้างต้นแล้ว แสดงถึงมุอัลลัฟยอมรับตนเองว่า ไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮฺ(ซบ.) และมุฮัมมัดเป็นทูต (รอซูล) ของอัลลอฮฺ(ซบ.) ดังนั้นศาสนาอิสลามจึงเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่มุอัลลัฟต้องปฏิบัติตามในฐานะมุสลิมผู้ศรัทธาคนหนึ่ง และสามารถที่จะเรียนรู้และสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมให้ผู้อื่นทราบได้ว่าตนเองคือ มุสลิม นอกเหนือจากความสำคัญที่กล่าวมานั้น การศึกษาในครั้งนี้ยังมีจุดมุ่งหวังที่จะสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับพฤติกรรมทางสังคมศาสตร์ของผู้คนในสังคมมากขึ้น โดยเฉพาะผู้ที่เป็น “มุอัลลัฟ” ทั้งนี้เพราะศาสนาอิสลามมีข้อกำหนดที่ชัดเจนสำหรับผู้ศรัทธา ดังที่ปรากฏในคัมภีร์อัล-กุรอาน ซึ่งมุสลิมใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ซูเราะฮฺ (บท) ที่ 109 ชื่ออัลกาฟิรูน โองการ (อายะหฺ) ที่ 6 ว่า

لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ①

“ละกุม ดีนุกุม วาลีย่าดีน” มีความหมายว่า “สำหรับพวกท่านก็คือศาสนาของพวกท่าน (ฉันจะไม่ปฏิบัติตามแนวทางนั้น) และสำหรับฉันก็คือศาสนาของฉัน (พวกท่านจะไม่ปฏิบัติตามแนวทางของฉัน)” (พระมหาคัมภีร์อัล-กุรอาน ฮ.ศ.1428,1763)

ดังนั้นมุฮัลล์ฟไม่ว่าจะอาศัยอยู่ในชุมชนเมืองหรือชุมชนชนบทก็ตามเมื่อเปลี่ยนจากศาสนาเดิมที่นับถืออยู่มานับถือศาสนาอิสลาม จึงต้องมีความชัดเจนในการดำเนินชีวิตตามหลักการของศาสนาอิสลาม การศึกษาในครั้งนี้จึงมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาวิจัย 3 ประการคือ

1. เพื่อศึกษาพฤติกรรมกรรมการเรียนรู้และสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุฮัลล์ฟในเขตชุมชนเมืองและชุมชนชนบทของไทย
2. เพื่อศึกษาปัญหาและวิธีการในการแก้ไขปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างมุฮัลล์ฟกับบุคคลในครอบครัว ชุมชน และ สังคม ในการเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุฮัลล์ฟ
3. เพื่อเปรียบเทียบพฤติกรรมกรรมการเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุฮัลล์ฟในเขตชุมชนเมืองและชุมชนชนบทของไทย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้สามารถที่จะอธิบายถึงวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ข้อได้อย่างเข้าใจในพฤติกรรมกรรมการเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุฮัลล์ฟ โดยผู้วิจัยอธิบายเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 แบ่งออกเป็น 2 บท คือ บทที่ 4 และ บทที่ 5 อธิบายเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ไว้ในบทที่ 6 และอธิบายเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ไว้ในบทที่ 7 ด้วยการวิเคราะห์และสังเคราะห์การเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุฮัลล์ฟ ได้ข้อสรุปของการศึกษาวิจัยครั้งนี้ดังต่อไปนี้

ข้อสรุปที่ 1 ผลการศึกษาพฤติกรรมการเรียนรู้และสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุสลิมในเขตชุมชนเมืองและชุมชนชนบท

1. พฤติกรรมการเรียนรู้อัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุสลิมทั้งในเขตชุมชนเมืองและชุมชนชนบทแบ่งออก 4 ลักษณะ ประกอบด้วย การเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนทางด้านอารมณ์และความรู้สึกนึกคิด การเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนทางด้านความเชื่อและทัศนคติ การเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนทางด้านความรู้ ความคิดเห็น และ การเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนทางด้านบุคลิกภาพ พฤติกรรมการเรียนรู้อัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุสลิมในเขตชุมชนเมือง พบว่า มุสลิมมีวิธีการเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนทางด้านอารมณ์และความรู้สึกนึกคิดให้มีความสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลอื่น ให้สอดคล้องกับบุคคลอื่นเพื่อให้เกิดการยอมรับ เพื่อปรับเปลี่ยนทางด้านความเชื่อและทัศนคติให้เข้ากับบุคคลหรือสังคมตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น เพื่อบรรลุเป้าหมายการเรียนรู้ของตนเอง เพื่อปรับเปลี่ยนทางด้านความรู้ ความคิดเห็นคล้อยตาม จนเกิดเป็นความศรัทธาเพื่อประโยชน์ต่อตนเองสามารถปฏิบัติตนอยู่ในแนวทางถูกต้องตามหลักการศาสนาอิสลาม และเพื่อปรับเปลี่ยนทางด้านบุคลิกภาพ ทั้งวัจนภาษาและอวัจนภาษาในการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิม ประกอบด้วย การสังเกตการสอบถาม การบอกเล่า การเรียนกับครูสอนศาสนาหรือจากสถาบันสอนศาสนา และ การอ่านหนังสือหรือจากสื่ออื่นๆ

2. พฤติกรรมสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุสลิม จะประพฤติปฏิบัติตามกฎระเบียบ แบบแผน หรือวิธีการที่มีอยู่ในครอบครัวและชุมชนที่มุสลิมอาศัยอยู่ ซึ่งมุสลิมมีความเข้าใจในสถานภาพและบทบาทของตนเองตามที่ครอบครัวและชุมชนคาดหวัง พฤติกรรมสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุสลิมจะเกิดขึ้นได้อย่างสมบูรณ์นั้น บุคคลแรกที่มีบทบาทสำคัญในการเรียนรู้และสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมก็คือสามีหรือภรรยาซึ่งเป็นคู่สมรสของมุสลิมเอง เพราะเป็นคนที่ใกล้ชิดและมีอิทธิพลต่อการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุสลิมมากที่สุด บริบทของการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุสลิมประกอบด้วย การสื่อสารภายในบุคคล การสื่อสารระหว่างบุคคล และ การสื่อสารกลุ่ม

การสื่อสารภายในบุคคลของมุสลิมแบ่งได้ 2 ประการ คือ การสื่อสารโดยอาศัยจิตสำนึก และการสื่อสาร โดยอาศัยสติสัมปชัญญะ

การสื่อสารระหว่างบุคคล มีปัจจัยสำคัญได้แก่ ปัจจัยเกี่ยวกับคุณลักษณะผู้ส่งสารและผู้รับสาร ปัจจัยเกี่ยวกับเนื้อหาสารและการนำเสนอสาร ในบทบาทที่มุสลิมมีความเป็นสมาชิกในครอบครัว ซึ่งประกอบด้วย ความเป็นลูก และ ความเป็นสามีภรรยา

การสื่อสารกลุ่มของมุสลิมแบ่งได้ 2 รูปแบบ ได้แก่ การสื่อสารภายในครอบครัวและการสื่อสารภายในชุมชน

3. ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมการสื่อสารของมุสลิมขึ้นอยู่กับบริบทของสิ่งแวดล้อมทางครอบครัว และ สิ่งแวดล้อมทางชุมชนหรือสังคมที่มุสลิมอาศัยอยู่ ได้แก่ สภาวะแวดล้อมขณะสื่อสาร ประเด็นการสื่อสาร ตัวมุสลิมในฐานะผู้สื่อสาร บุคคลที่มุสลิมสื่อสารด้วย และผลที่ต้องการจากการสื่อสาร

ข้อสรุปที่ 2 ผลการศึกษาปัญหาและวิธีการในการแก้ไขปัญหาการเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุสลิม

1. ปัญหาการเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมในเรื่องหลักการศรัทธา การศรัทธา (อีมาน) ตามทัศนะของอิสลาม หมายถึง การมีจิตใจเชื่อมั่น ยืนยันด้วยวาจา และปฏิบัติด้วยกาย หลักการศรัทธาในศาสนาอิสลาม มี 6 ประการ ประกอบด้วย ศรัทธาต่ออัลลอฮ์(ซบ.) ศรัทธาต่อมลาอิกะฮ์ (เทวดา) ของอัลลอฮ์(ซบ.) ศรัทธาต่อบรรดาอัครทูตของอัลลอฮ์(ซบ.) ศรัทธาในคัมภีร์ต่างๆอัลลอฮ์(ซบ.) ศรัทธาในวันกิยามะฮ์(วันสิ้นโลก) และ ศรัทธาต่อเกาะกูร์-เกาะฎัวร์ (กฎแห่งความดี ความชั่ว)

ศรัทธาต่ออัลลอฮ์(ซบ.) ปัญหาที่เกิดขึ้นกับมุสลิมคือเรื่องระยะเวลาการเรียนรู้ที่จะทำให้มุสลิมเกิดความศรัทธาแตกต่างกันบางคนเรียนรู้และเข้าใจได้เร็วบางคนต้องใช้เวลาเพื่อให้ตนเองเกิดความศรัทธา มุสลิมกลุ่มที่เรียนรู้เกี่ยวกับศาสนาอิสลามและเต็มใจที่จะเข้ารับอิสลามมีการเรียนรู้เพื่อให้ตนเองเกิดความศรัทธาได้รวดเร็วกว่า ส่วนมุสลิมกลุ่มที่มีเหตุทำให้ตนเองต้องเข้ารับศาสนาอิสลามเพื่อให้ตนเองและสามีหรือภรรยาอยู่ด้วยกันอย่างถูกต้องตามหลักการศาสนาอิสลามต้องใช้เวลาในการเรียนรู้เพื่อให้ตนเองเกิดความศรัทธา มุสลิมแก้ปัญหาการเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์

ความเป็นมุสลิมในเรื่องการศรัทธาต่ออัลลอฮฺ(ซบ.) ด้วยการให้เวลากับตนเองเพื่อเรียนรู้ให้เกิดความศรัทธาและเชื่อมั่นว่าอัลลอฮฺ(ซบ.) เป็นพระเจ้าองค์เดียว

ศรัทธาต่อมลาอิกะฮฺ (เทวทูต) ของอัลลอฮฺ(ซบ.) มุอัลลัฟต้องมีความศรัทธาและเชื่อว่ามลาอิกะฮฺ คือผู้ที่ปฏิบัติตามคำบัญชาของอัลลอฮฺ(ซบ.) ไม่มีการบังคับให้มุสลิมหรือมุอัลลัฟต้องจำชื่อของมลาอิกะฮฺ แต่ให้เชื่อว่าบรรดามลาอิกะฮฺมีอยู่จริง และศรัทธาต่อมลาอิกะฮฺของอัลลอฮฺ(ซบ.) ปัญหาที่เกิดขึ้นกับมุอัลลัฟคือการจำชื่อของมลาอิกะฮฺที่มีหน้าที่ต่าง ๆ กัน มุอัลลัฟบางคนรู้ว่ามลาอิกะฮฺแต่ไม่รู้ว่า ชื่ออะไร ทำอะไร ส่วนในเรื่องความศรัทธาต่อบรรดามลาอิกะฮฺนั้น มุอัลลัฟบางคนไม่เคยเรียนรู้มาก่อน มุอัลลัฟแก้ปัญหาการเรียนรู้ในเรื่องการศรัทธาต่อบรรดามลาอิกะฮฺของอัลลอฮฺ(ซบ.) ด้วยการรับฟังการสอนหรือการบอกเล่าจากผู้รู้ ส่วนการที่มุอัลลัฟจะสื่อสารให้ผู้อื่นรู้ว่าตนเองศรัทธาต่อบรรดามลาอิกะฮฺของอัลลอฮฺ(ซบ.) นั้นไม่สามารถสื่อสารออกมาเป็นรูปธรรมได้ เพราะเป็นเรื่องที่มุอัลลัฟและมุสลิมทุกคนต้องเชื่อถือศรัทธาเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในตัวเอง การเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์มุสลิมในเรื่องการศรัทธาต่อมลาอิกะฮฺ (เทวทูต) ของอัลลอฮฺ(ซบ.) จึงเป็นสิ่งที่ไม่สามารถสื่อสารออกมาให้เห็นได้ ไม่ใช่สิ่งที่จะต้องแสดงออกมาให้ผู้อื่นได้รับรู้

ศรัทธาต่อบรรดารอซูลของอัลลอฮฺ(ซบ.) มุอัลลัฟทุกคนทราบว่ามีศาสดา (นบี) มุฮัมมัด (ศ็อลฯ) เป็นศาสดาของศาสนาอิสลาม เป็นศาสดาองค์สุดท้ายที่มาประกาศศาสนาอิสลาม แต่มุอัลลัฟไม่ทราบว่าก่อนหน้าศาสดา (นบี) มุฮัมมัด (ศ็อลฯ) แล้ว ศาสนาอิสลามยังมีศาสดาท่านอื่นที่สำคัญ ซึ่งมุสลิมต้องรู้จักและศรัทธาว่าเป็นศาสดาที่อัลลอฮฺ(ซบ.) ส่งมาประกาศศาสนาอิสลามก่อนหน้าท่านศาสดา (นบี) มุฮัมมัด (ศ็อลฯ) มุอัลลัฟเรียนรู้เรื่องราวเกี่ยวกับศาสดาของศาสนาอิสลามจากการสอนของครูสอนศาสนา จากอิหม่าม หรือจากบุคคลใกล้ชิดในครอบครัว ปัญหาในเรื่องความศรัทธาต่อบรรดารอซูลคือมุอัลลัฟไม่ทราบว่าใครคือรอซูล และรอซูลท่านไหนได้รับคัมภีร์อะไรจากอัลลอฮฺ(ซบ.) มุอัลลัฟบางคนเคยเรียนรู้มาบ้างเกี่ยวกับเรื่องราวของรอซูล แต่มุอัลลัฟไม่สามารถสื่อสารได้ว่าตนเองศรัทธาหรือไม่อย่างไร มุอัลลัฟจะทราบเพียงว่ามุสลิมมีท่านศาสดา (นบี) มุฮัมมัด (ศ็อลฯ) เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต

ศรัทธาในคัมภีร์ต่างๆ ของอัลลอฮฺ(ซบ.) ปัญหาของมุอัลลัฟคือไม่สามารถอ่านคัมภีร์อัล-กุรอานที่เป็นภาษาอาหรับ และไม่มีเวลาในการเรียนรู้ มุอัลลัฟแก้ปัญหาโดยที่บางคนพยายามเรียนรู้การอ่านกับครูสอนศาสนา บางคนเคยอ่านฉบับที่มีความหมายภาษาไทย แต่อ่านแล้วก็ไม่สามารถทำความเข้าใจในเรื่องที่อ่านได้ มุอัลลัฟบางคนเคยฟังความหมายของคัมภีร์อัล-กุรอานจาก

รายการวิทยุ และมุอัลลัฟบางคนไม่เคยศึกษาคัมภีร์อัล-กรุอานเลย วิธีแก้ปัญหามุอัลลัฟคือมุอัลลัฟต้องใช้เวลากับตนเองศึกษาให้เกิดความเข้าใจให้เกิดความศรัทธา การศรัทธาโดยเฉพาะต่อคัมภีร์อัล-กรุอาน และปฏิบัติตามบัญญัติต่างๆ ที่มีอยู่ในคัมภีร์อัล-กรุอานและประพจน์ตามคำสอนของคัมภีร์อัล-กรุอานเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับมุอัลลัฟในฐานะมุสลิมใหม่ อัลลอฮฺ(ซบ.) จะไม่ทรงรับการกระทำใดๆ ที่ไม่ได้เป็นคำสอนที่มาจากคัมภีร์อัล-กรุอาน

ศรัทธาในวันกียามะฮฺ (วันสิ้นโลก) มุอัลลัฟเชื่อถือตามหลักการของศาสนาอิสลาม ว่าวันสิ้นโลกมีจริง และต้องเชื่อมั่นว่าวันสิ้นโลกต้องเกิดขึ้นจริง ทุกคนต้องถูกสอบสวน มุอัลลัฟบางคนมีความเชื่อเรื่องวันสิ้นโลกมาก่อน แต่มีความเชื่อตามความเชื่อเดิมของตนก่อนเข้ารับอิสลาม แต่หลังจากเข้ารับอิสลามแล้วจึงรู้ว่า ทำไมมุสลิมต้องเชื่อและศรัทธาต่อวันสิ้นโลก ปัญหาที่เกิดขึ้นกับมุอัลลัฟคือมุอัลลัฟไม่เข้าใจว่าต้องศรัทธาต่อวันสิ้นโลกอย่างไร และทำอะไรจึงจะเรียกว่าตนเองศรัทธาต่อวันสิ้นโลก และผู้อื่นจะรู้ได้อย่างไรว่าตนเองศรัทธาต่อวันสิ้นโลก มุอัลลัฟบางคนไม่รู้เลยว่ นอกจากศรัทธาต่ออัลลอฮฺ(ซบ.) และศรัทธาต่อศาสดา (นบี) มุฮัมมัด(ศ็อลฯ) ในฐานะที่เป็นศาสนทูตของอัลลอฮฺ(ซบ.)แล้วยังต้องศรัทธาต่อวันสิ้นโลกด้วย เนื่องจากมุอัลลัฟไม่ได้เรียนรู้เพิ่มเติมหลังจากแต่งงาน

ศรัทธาต่อกฎเกาะฮุอ์ – เกาะฮุอ์ (กฎแห่งความดี ความชั่ว) มุอัลลัฟบางคนได้เรียนรู้และเข้าใจในเรื่องกฎแห่งความดี ความชั่ว มุอัลลัฟรู้ว่าเมื่อเป็นมุสลิมแล้วจะต้องถูกทดสอบความศรัทธาจากอัลลอฮฺ(ซบ.) มุอัลลัฟเรียนรู้ด้วยการบอกเล่าจากคนในครอบครัว จากครูสอนศาสนา ปัญหาที่เกิดขึ้นกับมุอัลลัฟคือการที่มุอัลลัฟต้องยอมรับการทดสอบว่ามาจากอัลลอฮฺ(ซบ.) มุอัลลัฟจะต้องไม่โทษว่าทำสิ่งนั้นจึงเกิดสิ่งนี้ ไม่กล่าวหาสิ่งต่างๆ มุอัลลัฟต้องอดทนต่อการทดสอบจากอัลลอฮฺ(ซบ.) ในฐานะความเป็นมุสลิม แต่มุอัลลัฟไม่สามารถแสดงความศรัทธาต่อกฎ กอฮุอ์-กอฮุอ์ให้เห็นเป็นรูปธรรมได้ นอกจากการประพฤติปฏิบัติตนตามหลักของศาสนาอิสลาม

2. ปัญหาการเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมในเรื่องหลักปฏิบัติ หลักปฏิบัติในศาสนาอิสลามมี 5 ประการ ประกอบด้วย ประการแรก การปฏิบัติตน ยืนยันด้วยวาจาว่า “**อัสฮะดฺ อันลา อีลาฮะ อิลลัลลอฮฺ วะอัสฮะดฺ อันนะ มุฮัมมะดฺ รัเราะซูลุลลอฮฺ**” ความหมายคือ ไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮฺและมุฮัมมัดเป็นศาสนทูต (รอซูล) ของอัลลอฮฺ (ซบ.) ประการที่สอง การนมาซ (ละหมาด) มุสลิมต้องปฏิบัติตนมาซ การนมาซนั้นเป็นการเคารพภักดีหรือเป็นการบำเพ็ญสมาธิในอิริยาบถต่างๆ เช่น ยืน โค้ง กราบ นั่ง โดยกระทำวันละ 5 เวลา ประการที่สาม การถือศีลอด

(คิยาม/ปอซอ) คือการเว้นจากการกิน ดื่ม พุดจาสิ่งเหลวไหล การมีจิตอกุศล ประพฤดิชั่วทั้งในที่ลับ และที่เปิดเผย หรือแม้แต่การตั้งเจตนาที่ไม่ดี การถือศีลอดนี้ให้ถือในเดือนที่กำหนดทุกๆ ปี (เดือนรอมฎอน ตามปฏิทินอิสลาม) เป็นเวลาประมาณ 29 - 30 วัน โดยเริ่มตั้งแต่รุ่งสางจนถึงดวงอาทิตย์ตก

ประการที่สี่ การจ่ายซะกาต ซะกาตคือส่วนของการบริจาคทรัพย์สินที่ครอบครองเหลือใช้ จากรายได้ในรอบปีร้อยละ 2.5 โดยมีหลักในการคำนวณตามเกณฑ์ที่ศาสนากำหนด การจ่ายซะกาตถือเป็นหน้าที่บังคับแก่มุสลิมทุกคน ที่มีคุณสมบัติครบถ้วนตามหลักเกณฑ์ ทรัพย์สินที่ต้องบริจาคซะกาตมี 5 ชนิด คือ 1. เงินและทอง 2. สิ่งเพาะปลูก 3. สิ้นค้า 4. ผลไม้ และ 5. ปศุสัตว์ และประการที่ห้า ประการสุดท้ายคือ การประกอบพิธีฮัจญ์ เรียกกันว่าไปม้กกะฮฺ (เมกกะฮ) หรือไปทำ “ฮัจญ์” คือการไปเยี่ยมหรือการเดินทางไปนครม้กกะฮฺ ประเทศซาอุดีอาระเบีย ตามวัน เวลา ที่กำหนดในเดือนซุลฮิจญะฮฺ (ตามปฏิทินอิสลาม) ผู้ไปทำฮัจญ์นับเป็นผู้ยอมจำนนต่อพระประสงค์ของอัลลอฮฺ(ซบ.) จนละทิ้งครอบครัว หน้าที่การงาน สถานภาพ และอภิสิทธิ์ต่างๆ ในระหว่างที่ไปทำฮัจญ์ นับเป็นการทดสอบคุณธรรม ความอดทน ความเสียสละ และ ทดสอบการบริหารเงินของมุสลิม

การปฏิญาณตน มุอัลลัฟกลุ่มตัวอย่างทุกคนทั้งในเขตชุมชนเมืองและชุมชนชนบท ต้องกล่าวคำปฏิญาณตนเพื่อเข้ารับศาสนาอิสลามเป็นข้อความภาษาอาหรับก่อนที่จะนิกะหฺ (แต่งงาน) อย่างถูกต้องตามหลักการของศาสนาอิสลาม มุอัลลัฟบางคนกล่าวในวันที่จะทำการนิกะหฺ บางคนกล่าวก่อนหน้าที่จะทำการนิกะหฺเป็นระยะเวลาหนึ่งหมายถึงมุอัลลัฟได้พบเจอกับมุสลิมแล้วต้องการที่จะแต่งงานด้วยจึงไปเรียนรู้เกี่ยวกับศาสนาอิสลามจนมีความเข้าใจในหลักการศรัทธาและเข้าเป็นมุสลิมระยะเวลาหนึ่งแล้วจึงทำการนิกะหฺ (แต่งงาน) กับมุสลิม ดังนั้นก่อนที่มุอัลลัฟจะนิกะหฺกับมุสลิม จึงต้องเรียนรู้ในเรื่องหลักการศรัทธาตามหลักการของศาสนาอิสลามก่อน และต้องกล่าวคำปฏิญาณตนเพื่อเข้ารับศาสนาอิสลามจึงจะได้ทำการนิกะหฺ (แต่งงาน) กับมุสลิมที่ตนเองคบหาเป็นคู่รักกันอยู่ การที่มุอัลลัฟจะเป็นมุสลิมผู้ศรัทธาอย่างแท้จริง จึงไม่ใช่เพียงการกล่าวปฏิญาณตนเข้ารับศาสนาอิสลามเท่านั้น แต่มุอัลลัฟต้องศรัทธาด้วยความบริสุทธิ์ใจและศึกษาเรียนรู้เพื่อให้ตนเองเกิดความรู้สึกศรัทธาตามหลักการศรัทธาของศาสนาอิสลาม ทั้งนี้เนื่องจากมุอัลลัฟได้กล่าวปฏิญาณตนเข้ารับศาสนาอิสลามอย่างถูกต้องแล้ว จึงเป็นหน้าที่ที่มุอัลลัฟต้องปฏิบัติตนและมีวิถีชีวิตตามแนวทางของศาสนาอิสลาม

การดำรง การนมาฆ (ละหมาด) ที่จำเป็น วันละ 5 เวลา มุฮัลล์ฟทุกคนรู้ว่าการนมาฆเป็นเรื่องสำคัญสำหรับมุสลิมทุกคน และจำเป็นที่มุฮัลล์ฟควรจะต้องเรียนรู้และปฏิบัติให้ได้โดยเร็วที่สุดในฐานะที่มุฮัลล์ฟปฏิญาณตนเข้ารับอิสลามแล้ว จำเป็นอย่างยิ่งที่มุฮัลล์ฟต้องเรียนรู้เพื่อที่จะปฏิบัตินมาฆได้ ปัญหาในเรื่องการนมาฆที่เกิดกับมุฮัลล์ฟคือการท่องจำบทคัมภีร์ การออกเสียงคำอ่าน และท่าทางต่างๆ ที่จะต้องใช้ในการปฏิบัตินมาฆ มุฮัลล์ฟที่เรียนเกี่ยวกับศาสนาอิสลามจากสถาบันสอนศาสนาหรือจากครูสอนศาสนามาก่อนที่จะแต่งงาน จะเรียนรู้เกี่ยวกับการนมาฆมาก่อนแล้ว มุฮัลล์ฟบางคนหาสื่อที่สอนเกี่ยวกับการปฏิบัตินมาฆมาศึกษาและเรียนรู้เพิ่มเติมด้วยตนเอง ปัญหาที่เกิดกับมุฮัลล์ฟคือถ้าครอบครัวที่มุฮัลล์ฟอาศัยอยู่ไม่เคร่งครัด ไม่เป็นแบบอย่างที่ดี จะทำให้มุฮัลล์ฟขาดแรงจูงใจในการที่จะปฏิบัติกรนมาฆ ทำให้มุฮัลล์ฟนมาฆไม่เป็นทั้งๆ ที่มุฮัลล์ฟตระหนักว่าการนมาฆเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับตนเองในฐานะที่ตนเองเป็นมุสลิมคนหนึ่ง

การถือศีลอดในเดือนรอมฎอน มุฮัลล์ฟทุกคนผ่านช่วงเวลาของการถือศีลอด บางคนเคยทดลองฝึกด้วยตนเองมาก่อนที่จะเข้ารับศาสนาอิสลาม บางคนก็เป็นครั้งแรกในชีวิต การถือศีลอดช่วยให้มุฮัลล์ฟเข้าใจถึงการศรัทธาของมุสลิมที่มีต่ออัลลอฮฺ(ซบ.) มุฮัลล์ฟเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง และสื่อสารให้ผู้อื่นรู้ด้วยการที่ตนเองถือศีลอดเช่นเดียวกับมุสลิมคนอื่น ปัญหาในการเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมด้วยการถือศีลอดเป็นสิ่งที่มุฮัลล์ฟสามารถเรียนรู้และปฏิบัติได้ไม่ยาก การที่มุฮัลล์ฟจะถือศีลอดได้อย่างเข้มแข็งหรือไม่ นั่นมุฮัลล์ฟต้องตั้งเจตนาในการถือศีลอด โดยการตั้งเจตนาว่า “ข้าพเจ้าถือศีลอดในวันรุ่งขึ้นเป็นฟัรฎู (สิ่งจำเป็น) ในเดือนรอมฎอนปีนี้เพื่ออัลลอฮฺ(ซบ.)”

การบริจาการทรัพย์ (ซะกาต) มุฮัลล์ฟทุกคนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างยังไม่มีท่านใดที่มีคุณสมบัติครบที่จะเป็นผู้บริจาค (ซะกาต) ได้ แต่ในทางกลับกันมุฮัลล์ฟกลับเป็นผู้ที่ได้รับบริจาค (ซะกาต) จากมุสลิม ในฐานะที่มุฮัลล์ฟคือผู้ที่เข้าศรัทธาในศาสนาอิสลาม เป็นการสนับสนุนและการให้กำลังใจจากพี่น้องมุสลิมแก่มุฮัลล์ฟ มุฮัลล์ฟบางคนรู้ว่ามุสลิมต้องมีการบริจาคเมื่อครบรอบปี แต่ไม่ทราบว่ามีกฎเกณฑ์อย่างไร การบริจาค (ซะกาต) ไม่ใช่ปัญหาของมุฮัลล์ฟกลุ่มตัวอย่างของการวิจัยในครั้งนี้ ถึงแม้มุฮัลล์ฟจะเป็นมุสลิมแล้วก็ตามแต่มุฮัลล์ฟยังมีคุณสมบัติไม่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ที่ศาสนากำหนด

การเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ มุฮัลล์ฟมีความรู้เกี่ยวกับการไปประกอบพิธีฮัจญ์ ว่าเป็นสิ่งจำเป็นในเรื่องหลักการปฏิบัติศาสนกิจ และ รู้ว่าการที่จะไปได้นั้นตนเองต้องมีความพร้อมในทุกๆ ด้าน ต้องมีความตั้งใจอย่างน้อยหนึ่งครั้งในชีวิต แต่ทั้งนี้ต้องเป็นไปตามประสงค์ของอัลลอฮฺ(ซบ.)

เรามีหน้าที่ขอคู่อว (ขอพร) ให้กับตนเองจากอัลลอฮฺ(ซบ.) เพราะทุกสิ่งเป็นไปตามประสงค์ของอัลลอฮฺ(ซบ.)

3. ปัญหาการเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมในเรื่องหลักจริยธรรม มุอัลลัฟทุกท่าน ได้รับการสอนการบอกเสมอว่า ทุกสิ่งทุกอย่างที่เราทำไม่ว่าในที่ลับหรือที่เปิดเผย อัลลอฮฺ(ซบ.) ทรงรู้ ทรงเห็น ทรงได้ยิน และเราจะได้รับทั้งรางวัลและการลงโทษจากพระองค์ในสิ่งที่เราประพฤติปฏิบัติ การเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุอัลลัฟในเรื่องจริยธรรม คือการที่มุอัลลัฟต้องประพฤติตามบัญญัติของอัลลอฮฺ(ซบ.) และตามที่ทำนาศาสดา (นบี) มุฮัมมัด (ศ็อลฯ) ได้ปฏิบัติไว้เป็นแบบอย่าง

การเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมจึงค่อนข้างหลากหลายซับซ้อน และเกี่ยวพันกับระบบสังคมในหลายระดับ ความรู้สึกนึกคิดที่มุอัลลัฟมีต่อตัวเองว่า “ฉันคือใคร” ซึ่งเกิดขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวมุอัลลัฟกับคนอื่น โดยผ่านการมองตัวเองและคนอื่นมองเราในขณะนั้น จึงเป็นกระบวนการนิยามความหมายของปัจเจกและกลุ่มทางสังคมมีการคาบเกี่ยวซ้อนทับกันอยู่ 2 ลักษณะ คือ อัตลักษณ์ส่วนบุคคลและอัตลักษณ์ทางสังคม อัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุอัลลัฟเป็นสิ่งที่มุอัลลัฟสร้างขึ้นได้ตามบริบทหรือสถานการณ์ต่างๆ มุอัลลัฟมีวิธีที่จะเลือกใช้อัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมภายใต้เงื่อนไขที่อัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมจะเป็นประโยชน์ต่อตนเองให้ผู้อื่นทราบว่าตนเองเป็นมุสลิมก็จะถูกเลือกนำมาใช้ อันเกิดจากการมุอัลลัฟมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในครอบครัว ชุมชนหรือสังคมเดิมและครอบครัว ชุมชนหรือสังคมใหม่ของมุอัลลัฟ ปัญหาการเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุอัลลัฟ มีปัจจัยที่จะช่วยส่งเสริมให้การเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุอัลลัฟเกิดผลสัมฤทธิ์ ประกอบด้วย ความรู้และประสบการณ์เดิมเกี่ยวกับศาสนาอิสลาม ปริมาณของข้อมูลใหม่เกี่ยวกับหลักการศาสนาอิสลาม ความสามารถในการเรียนรู้ การจดจำ และการสื่อสารของมุอัลลัฟ รวมถึงประเภทของสื่อที่เหมาะสมสำหรับการเรียนรู้ของตนเอง

ข้อสรุปที่ 3 ผลการเปรียบเทียบพฤติกรรมการเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุอัลลัฟในเขตชุมชนเมืองและชุมชนชนบทของไทย

บริบทของชุมชนมุสลิมทั้งในเขตเมืองชุมชนเมืองและชุมชนชนบทมีความสอดคล้องกัน คือการมีดำเนินวิถีชีวิตตามกรอบของศาสนาอิสลาม โดยยึดถือคำภีร์อัล-กุรอาน และแบบอย่างจากท่าน ศาสดา (นบี) มุฮัมมัด (ศ็อลฯ) เป็นหลักดำเนินชีวิต ชุมชนรวมถึงสังคมมุสลิมไม่ว่าที่ไหนก็ตามมี

ลักษณะที่เรียกได้ว่ามีความเป็นไปในทางอนุรักษนิยมและเคร่งครัดในหลักการของศาสนาอิสลามมาก แต่ถ้าวิถีชีวิตโดยทั่วไปของชุมชนหรือสังคมของมุสลิมที่ต้องมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคล มุอัลลัฟจะมีการปรับตัวในการรับการเปลี่ยนแปลงใหม่ที่เกิดขึ้นกับตนเอง โดยคำนึงถึงพฤติกรรมของตนเองที่ต้องไม่กระทบต่ออัตลักษณ์ความเป็นมุสลิม ในการรับการเปลี่ยนแปลงตนเองของมุอัลลัฟจึงทั้งที่เป็นลักษณะที่เปิดเผยและซ่อนเร้น อัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุอัลลัฟขึ้นอยู่กับสถานการณ์และการตัดสินใจ จากประสบการณ์การเรียนรู้และการสื่อสารของมุอัลลัฟเอง เมื่อมุอัลลัฟมีวิธีการในการเรียนรู้และการสื่อสารที่เหมาะสมก็จะทำให้ได้รับการยอมรับ ได้รับความเข้าใจจากมุสลิมและบุคคลอื่นที่ไม่ใช่มุสลิม

อภิปรายผลการวิจัย

ข้อมูลที่ได้จากมุอัลลัฟกลุ่มตัวอย่างทั้งในเขตชุมชนเมืองและชุมชนชนบท ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์และตีความข้อมูลด้วยการอภิปรายโดยอาศัยกรอบแนวคิดหลักได้แก่ แนวคิดศาสนาอิสลาม และวิถีชีวิตของชุมชนและสังคมมุสลิม แนวคิดอัตลักษณ์ และแนวคิดการขัดเกลาทางสังคม โดยอิงทฤษฎีการสื่อสารระหว่างบุคคล ทฤษฎีการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรม และทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ ด้วยการแบ่งหัวข้อในการอภิปรายผลตามปัญหาคำถาม เรียงลำดับตามข้อสรุปที่ค้นพบตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย เป็นประเด็นต่างๆ ดังนี้

การประกอบสร้างอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุอัลลัฟ

ข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากกลุ่มตัวอย่างการวิจัยในครั้งนี้ กล่าวได้ว่าการเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุอัลลัฟ คือ กระบวนการประกอบสร้างอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิม หรือการนิยามความเป็นมุสลิมของมุอัลลัฟในระดับปัจเจกและระดับกลุ่ม ซึ่งเป็นการนิยามตัวตนตามแนวทางของหลักการศาสนาอิสลาม หากผู้วิจัยตั้งคำถามว่า “มุอัลลัฟคือใคร” คำตอบที่ควรจะได้รับควรเป็นคำตอบที่มาจากความรู้สึก นึกคิดของมุอัลลัฟเองว่า “ฉันเป็นใคร” ต้องไม่ใช่คำตอบที่มาจากตัวผู้วิจัยหรือจากบุคคลอื่น การที่มุอัลลัฟมองตัวตนอย่างไร เป็นผลจากการมองของคนที่มีมุอัลลัฟปฏิสัมพันธ์ด้วย แต่การที่มุอัลลัฟมองตัวเองอย่างไรและคนอื่นมองมุอัลลัฟอย่างไรอาจจะไม่สอดคล้องกัน และมุอัลลัฟไม่จำเป็นต้องเป็นไปตามความคาดหวังของบุคคลอื่น แต่สิ่งสำคัญคือเมื่อมุอัลลัฟนับถือศาสนาอิสลามแล้ว เรียกได้ว่ามุอัลลัฟมีความเป็นมุสลิม ดังนั้นมุอัลลัฟต้องมีความชัดเจนในการนิยามตนเองในอิสรภาพของตนเอง ว่าเป็น “มุสลิม” สอดคล้องกับที่ Woodward (1997) อธิบายไว้ว่า อัตลักษณ์เป็นเรื่องราวของความตระหนักรู้ว่า “เรา” “เหมือน” หรือ “ต่าง” จากคนอื่นอย่างไร

ความรู้สึกถึงความเหมือนและความแตกต่างกัน โดยมี “อัตลักษณ์” เป็นปัจจัยสำคัญในการจำแนกนั้นมี ส่วนที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ชีวิต อุดมการณ์ สำนัก กฎเกณฑ์ พิธีกรรม ฯลฯ ที่ทำให้ “ฉัน” (I) และ “พวกเรา” (US) แตกต่างไปจาก “คนอื่นๆ”(Others) และ “พวกเขา” (Them)

อัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุสลิมจึงเป็นผลที่เกิดจากการที่มุสลิมพยายามตนเองใน ช่วงเวลาหนึ่ง และเป็นผลจากบุคคลที่มุสลิมปฏิบัติสัมพันธ์ด้วยว่าคาดหวังอย่างไรกับตัวมุสลิม ดังนั้น ในช่วงเวลาหนึ่งมุสลิมในฐานะปัจเจกอาจยินยอมไปตามความคาดหวังของคนอื่นแต่ในช่วงเวลานั้น ก็ยังมีส่วนที่เป็นตัวตนของมุสลิม กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุสลิมจากการ เรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุสลิมจึงมีการแสดงออกอย่างหลากหลาย ซ้อนทับกันอยู่ การศึกษาในครั้งนี้ พบว่า มุสลิมที่เรียนรู้และสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิม เพื่อ ต้องการให้ผู้อื่นมองเห็นความเป็นมุสลิมในตัวมุสลิม เมื่อพิจารณาตัวตนตามแนวคิดของ Cooley โดยเริ่มต้นจากมุสลิมในฐานะปัจเจกบุคคลแล้วตามด้วยบุคคลอื่นซึ่งหมายถึง บุคคลรอบตัวมุสลิม เป็นผู้กำหนดความเป็นตัวตนของมุสลิม อธิบายถึงตัวตนของมุสลิม ได้ว่า “ฉันเป็นอย่างที่ฉันคิด คุณคิดว่าฉันเป็นอย่างไร” (I am what I think you think I am) ซึ่ง Cooley อธิบายไว้ว่า “แต่ละคนคือ กระจกส่องตนเอง สะท้อนให้เห็นตนเอง” (each to each a looking glass, reflects the other that doth pass)”

ทั้งแนวคิดของ Woodward และ Cooley เป็นการสร้างอัตลักษณ์ตนเองในระดับปัจเจกของ บุคคลโดยทั่วไปเมื่อต้องมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ตามสถานการณ์และช่วงเวลาในขณะนั้นของตัว มุสลิมเอง ไม่ได้อธิบายว่ากระบวนการก่อตัวของ “ตัวตน” เป็นอย่างไร แต่ในอัตลักษณ์ความเป็น มุสลิมของมุสลิมแล้ว มุสลิมคือมุสลิมคนหนึ่งที่ต้องเชื่อในพระเจ้าองค์เดียว คือ อัลลอฮ์(ซบ.) มี ความศรัทธาและปฏิบัติตามหลักการของศาสนาอิสลาม ข้อค้นพบสำคัญที่ผู้วิจัย พบว่าเป็นประเด็น ที่ครอบคลุม ชุมชน รวมถึงสังคมที่มุสลิมมีปฏิสัมพันธ์ด้วยต้องทำความเข้าใจ คือ ความสำคัญของ อัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรมหรือกลุ่มชาติพันธุ์ศาสนา ซึ่งจะเห็นได้ว่าผู้ที่เป็นมุสลิมมาตั้งแต่เกิดจะมี อัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมด้านวัฒนธรรมหรือกลุ่มชาติพันธุ์ศาสนา ที่ถูกกำหนดโดยศาสนาอิสลามติด ตัวมา เช่น มุสลิมกลุ่มเชื้อสายต่างๆในประเทศไทยดังที่กล่าวไว้ในบทที่ 2

ข้อมูลจากการวิจัย พบว่า มุสลิมกลุ่มตัวอย่างที่เข้ารับศาสนาอิสลามเพื่อการแต่งงานกับ มุสลิม ขาดรากเหง้าของอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมด้านวัฒนธรรมหรือกลุ่มชาติพันธุ์ศาสนาของศาสนา อิสลาม ด้วยเหตุผลที่ว่าอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมถูกกำหนดด้วยวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งมี อัตลักษณ์เฉพาะกลุ่มที่ปรากฏออกมาให้เห็น เช่น วัฒนธรรมเรื่องอาหารการกิน วัฒนธรรมเรื่องการ

แต่งกาย ที่มุสลิมแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มีความแตกต่างกันในวิธีปฏิบัติ แต่โดยหลักการศาสนาอิสลามแล้วมุสลิมทุกกลุ่มชาติพันธุ์ นับถืออัลลอฮฺ(ซบ.) เป็นพระเจ้าองค์เดียว และมีศาสดา (นบี) มุฮัมมัด (คือล) เป็นศาสนทูตของอัลลอฮฺ(ซบ.) ดังนั้นอัตลักษณ์ในจิตสำนึกความเป็นชาติพันธุ์ของมุอัลลัฟจึงถูกกำหนดตามกลุ่มชาติพันธุ์ตามครอบครัว ชุมชนหรือ สังคม ของสามีหรือภรรยาของมุอัลลัฟผู้นั้น ซึ่งสอดคล้องกับ Mead ที่กล่าวไว้ว่า ไม่มีใครเกิดมาพร้อมกับตัวตน และตัวตนไม่ได้พัฒนาไปตามสัญชาตญาณ แต่ตัวตนพัฒนาจากกระบวนการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม กับผู้อื่น ดังนั้นหากมอง “ตัวตน” ของมุอัลลัฟในแง่ของอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมแล้วจึงเป็นการตอบคำถามของปัจเจกบุคคลว่า “ who I am ” ซึ่งเป็นการตระหนักรู้ในตนเองของมุอัลลัฟ แล้วแสดงออก (exhibition) ต่อบุคคลอื่น ประกอบไปด้วย ส่วนที่เป็นการตระหนักรู้ในอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุอัลลัฟ “I” และ ส่วนที่มุอัลลัฟผ่านการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น “me” และเมื่อมุอัลลัฟยังคงอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมอยู่ มีลูก มีหลาน มีทายาทสืบตระกูล ตัวมุอัลลัฟเองก็จะเป็นผู้กำหนดหรือเป็นผู้สร้างอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมตามกลุ่มชาติพันธุ์ด้านวัฒนธรรมหรือกลุ่มชาติพันธุ์ศาสนาที่มุอัลลัฟเป็นสมาชิกอยู่ให้กับลูกหลาน หรือทายาทของตนเองต่อไป ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น การที่มุอัลลัฟมีความรู้สึกสำนึกต่อตนเองในหลายกลุ่มชาติพันธุ์ จึงไม่ใช่เรื่องถูกหรือผิด ไม่ใช่เรื่องแปลก แต่เป็นสิ่งที่มุอัลลัฟแสดงให้เห็นว่า สำนึกทางชาติพันธุ์เปลี่ยนแปลงได้ แต่สิ่งสำคัญสำหรับมุอัลลัฟเมื่อมุอัลลัฟมานับถือศาสนาอิสลามแล้ว คือ มุอัลลัฟต้องมีจิตสำนึกความเป็นมุสลิมทุกกลมหายใจเข้าออก

พฤติกรรมการเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุอัลลัฟ

ตามที่ได้อภิปรายถึงการประกอบสร้างอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิม และวิถีชีวิตมุสลิมของมุอัลลัฟตามหลักศาสนาของศาสนาอิสลาม สามารถอภิปรายโดยสรุปได้ว่าอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุอัลลัฟประกอบด้วยคุณลักษณะ 2 ประการ ประการแรกคือการที่มุอัลลัฟรับรู้ตัวตนหรือนิยามความเป็นตัวตนบนหลักการของศาสนาอิสลาม ว่า “ ฉันคือมุสลิม” ฉะนั้นเป็นอย่างที่ฉันคิด ฉันจึงแตกต่างจากบุคคลอื่น และประการที่สองคือ การที่มุอัลลัฟไปมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น แล้วบุคคลเหล่านั้น “คิดว่ามุอัลลัฟผู้นั้นเป็นอย่างไร” อัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมจึงเป็นกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ที่ซับซ้อนกันของตัวมุอัลลัฟเอง โดยผ่านการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในสังคมและการแยกแยะตนเอง แนวคิดดังกล่าวนี้ สอดคล้องตามทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ จากความคิดที่ว่ามนุษย์มีลักษณะที่ตื่นตัวอยู่เสมอ (Active) ด้วยการมีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างบุคคล ผ่านการให้ความหมาย (Meaning) โดยการใช้สัญลักษณ์ (Symbol) ที่มีความหมายร่วมกันในสังคมเป็นสิ่งที่คนใน

สังคมเดียวกันสามารถรับรู้และเข้าใจตรงกันได้ทั้งที่เป็นวัจนภาษาและอวัจนภาษาของมูอัลลัฟกับบุคคลอื่น

วิถีชีวิตของมูอัลลัฟในสังคมจึงสามารถดำเนินไปได้ถ้าการตีความสัญลักษณ์ร่วม (Common Symbols) จึงเป็นวิธีที่มูอัลลัฟจะปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น มูอัลลัฟจึงต้องรู้จักความหมายของสัญลักษณ์ที่ไปสัมพันธ์กับผู้อื่น ซึ่งวิธีการดังกล่าวนี้สอดคล้องกับวิธีที่ Mead เรียกว่า “ การรับรู้บทบาท “ (role - taking) อธิบายได้ว่าการรู้จักบทบาทของผู้อื่นจะทำให้มูอัลลัฟทราบความหมายและความตั้งใจของผู้อื่น และสามารถตอบสนองการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นได้อย่างดี การรับรู้บทบาททำให้มูอัลลัฟเกิดความคิดเรื่องตัวตนขึ้นได้ และเมื่อคิดออกไปนอกตัวเอง แล้วมองสะท้อนกลับมา เหมือนผู้อื่นมองตนเอง ซึ่งการรับรู้บทบาทนี้ไม่ใช่สิ่งคิดตัวมูอัลลัฟมาตั้งแต่เกิด แต่เป็นสิ่งที่มูอัลลัฟต้องมาเรียนในภายหลัง เมื่อมูอัลลัฟสามารถรู้ว่าผู้อื่นคิดอย่างไรกับตนเอง ก็สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างดี การรับรู้บทบาทของผู้อื่นของมูอัลลัฟนี้สอดคล้องกับการพัฒนาแนวคิดเรื่อง “Self ” (ตัวตน) ของ Mead ดังนั้นการปฏิสัมพันธ์ของมูอัลลัฟจึงมี 2 ประการ คือ มูอัลลัฟสร้างตัวตนขึ้นมาซึ่งเป็นการตระหนักไว้ในตนเองและสะท้อนตัวเองจากผู้อื่น โดยผ่านการมีปฏิสัมพันธ์กันด้วยการใช้ประโยชน์จากสัญลักษณ์ในรูปแบบต่างๆของมูอัลลัฟได้อย่างสอดคล้องกับบุคคลอื่นๆในครอบครัว ชุมชน หรือสังคมที่มูอัลลัฟอาศัยอยู่นั้น มูอัลลัฟจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการทางจิตวิทยาสังคมที่สำคัญ 2 ส่วนที่ก่อให้เกิดพฤติกรรม คือกระบวนการเรียนรู้ และ กระบวนการสื่อสาร เพื่อสร้างอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของตนเองให้ปรากฏออกมาอย่างเป็นธรรมชาติ

1. พฤติกรรมการเรียนรู้อัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมูอัลลัฟทั้งในเขตชุมชนเมืองและชุมชนชนบท ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาพฤติกรรมของมูอัลลัฟกลุ่มตัวอย่าง แสดงให้เห็นภาพรวมที่ไม่แตกต่างกันโดยการเรียนรู้ เริ่มจากการกำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ กำหนดเงื่อนไขการเรียนรู้ จากนั้นเลือกวิธีการเรียนรู้เพื่อให้เกิดผลการเรียนรู้ นำไปสู่การแสดงอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของตนเองออกมา กล่าวคือ มูอัลลัฟมีเป้าหมายของการเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ประกอบด้วย 4 ลักษณะ ได้แก่ การเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนทางด้านอารมณ์และความรู้สึกนึกคิด การเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนทางด้านความเชื่อและทัศนคติ การเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนทางด้านความรู้ ความคิดเห็น และ การเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนทางด้านบุคลิกภาพ ภายใต้เงื่อนไขการเรียนรู้ ซึ่งประกอบด้วย การตระหนักในตนเองถึงความจำเป็นมุสลิม ความเชื่อถือ ขนบธรรมเนียม ประเพณีวัฒนธรรมเดิม และสถานการณ์ที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้อัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมูอัลลัฟ

วิธีเรียนรู้อัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุอัลลัฟทั้งในเขตชุมชนเมืองและชุมชนชนบท ได้แก่ การสังเกตการสอบถาม การบอกเล่า การเรียนกับครูสอนศาสนาหรือจากสถาบันสอนศาสนา และ การอ่านหนังสือหรือจากสื่ออื่นๆ มุอัลลัฟสามารถเรียนรู้ได้อย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิตปกติของมุอัลลัฟ วิธีการเรียนรู้ของมุอัลลัฟเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในระหว่างการดำเนินชีวิตทางสังคมของมุอัลลัฟแต่ละคน การเรียนรู้ด้วยวิธีการต่างๆของมุอัลลัฟจึงเกิดขึ้นจากพฤติกรรมของมุอัลลัฟในการร่วมกิจกรรมกับบุคคลอื่นที่มุอัลลัฟมีปฏิสัมพันธ์ด้วย เป็นทักษะการเรียนรู้ของมุอัลลัฟแต่ละคนที่ได้สั่งสมประสบการณ์ทางสังคมร่วมกับผู้อื่นในช่วงระยะเวลาหนึ่งภายใต้สถานการณ์ต่างๆ ซึ่งผลที่มุอัลลัฟได้จากการเรียนรู้คือ ตนเองเกิดความรู้ ความเข้าใจในหลักการของศาสนาอิสลาม ได้รับการยอมรับจากบุคคลอื่นหรือบุคคลอื่นมองว่าตนเองเป็นมุสลิมคนหนึ่งเป็นสมาชิกคนหนึ่งในครอบครัว ชุมชนหรือสังคมมุสลิมที่ตนเองอาศัยอยู่

พฤติกรรมการเรียนรู้และวิธีการเรียนรู้อัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุอัลลัฟจึงเป็นเรื่องของความสามารถในการเรียนรู้ของแต่ละคนแตกต่างกัน โดยที่พฤติกรรมการเรียนรู้และวิธีการเรียนรู้มีความสัมพันธ์กันตามความต้องการและความถนัดในการเรียนรู้ของแต่ละคน มุอัลลัฟบางคนเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนทางด้านอารมณ์และความรู้สึกนึกคิด และเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนทางด้านความเชื่อและทัศนคติ หรือเพื่อปรับเปลี่ยนทางด้านความรู้ ด้วยการเรียนรู้ด้วยตนเองจากการอ่านหรือจากสื่อต่างๆ แต่บางคนถนัดหรือมีความชอบที่จะเรียนรู้จากครูสอนศาสนาหรือสถาบันสอนศาสนา ส่วนการเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนทางด้านบุคลิกภาพมุอัลลัฟบางคนเรียนรู้ด้วยการสังเกต จดจำ และทำตามอย่าง แต่บางคนเรียนรู้ด้วยการสอบถามการบอกเล่าแล้วนำไปปฏิบัติตาม ทั้งภายใต้เงื่อนไขความตระหนักในความเป็นผู้นับถือศาสนาอิสลาม และตระหนักถึงอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุอัลลัฟเอง ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการเรียนรู้และวิธีการเรียนรู้อัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุอัลลัฟจึงเป็นสิ่งที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุอัลลัฟ

2. พฤติกรรมการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุอัลลัฟ จะประพฤติปฏิบัติตามกฎระเบียบ แบบแผน หรือวิธีการที่มีอยู่ในครอบครัวและชุมชนที่มุอัลลัฟอาศัยอยู่ ซึ่งมุอัลลัฟมีความเข้าใจในสถานภาพและบทบาทของตนเองตามที่ครอบครัวและชุมชนคาดหวัง พฤติกรรมการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุอัลลัฟจะเกิดขึ้นได้อย่างสมบูรณ์นั้น บุคคลแรกที่มีบทบาทสำคัญในการเรียนรู้และสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมก็คือสามีหรือภรรยาของมุอัลลัฟเอง เพราะเป็นคนที่ใกล้ชิดและมีอิทธิพลต่อการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุอัลลัฟมากที่สุด

พฤติกรรมการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมัลลัฟสื่อให้บุคคลอื่นรับรู้ด้วยการแสดงออกทั้งรูปของวจนภาษาและอวจนภาษา ในบทบาทความตระหนักถึงความเป็นมุสลิม ตามเวลาสถานที่ ความเหมาะสม และ สถานการณ์ ในขณะที่มีการสื่อสารบริบทของการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมัลลัฟประกอบด้วย การสื่อสารภายในบุคคล โดยอาศัยจิตสำนึก และการสื่อสารโดยอาศัยสติสัมปชัญญะ การสื่อสารระหว่างบุคคล และ การสื่อสารกลุ่ม ทั้งแบบเป็นทางการและแบบไม่เป็นทางการ มีปัจจัยสำคัญได้แก่ ปัจจัยเกี่ยวกับคุณลักษณะผู้ส่งสารและผู้รับสาร ปัจจัยเกี่ยวกับเนื้อหาสารและการนำเสนอสาร ในบทบาทที่มัลลัฟมีความเป็นสมาชิกในครอบครัว ความเป็นลูก ความเป็นสามีภรรยาکن ความเป็นญาติพี่น้องในครอบครัวและชุมชน

ไม่ว่าจะเป็นการสื่อสารในลักษณะใดก็ตามมัลลัฟในฐานะที่เป็นมุสลิมเมื่อต้องมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นที่ไม่ใช่มุสลิมก็จะเกิดการสื่อสารที่เรียกว่าการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมขึ้น จากตัวมัลลัฟเอง เมื่อพิจารณาตามที่ Gudyhunst ได้จัดกลุ่มทฤษฎีการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมโดยจำแนกออกเป็น 5 กลุ่ม คือ ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อกับประสิทธิผลของการสื่อสาร ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อกับการปรับวิธีในการสื่อสาร ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อกับการเจรจาต่อรองและการจัดการทางด้านเอกลักษณ์ ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อกับเครือข่ายการสื่อสาร และ ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อกับการปรับตัวในการสื่อสาร โดย Gudyhunst ชี้ให้เห็นว่า ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อกับการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมในช่วงเวลาที่ผ่านมามีการพัฒนาส่วนใหญ่กำเนิดจากการศึกษาเชิงอัตวิสัยในขณะที่มีเพียงส่วนน้อยที่ได้มาจากการศึกษาเชิงอัตวิสัย แต่แนวโน้มที่จะใช้ทฤษฎีที่กำเนิดมาจากวิธีการแสวงหาความรู้ทั้งสองแบบร่วมกันมีมากขึ้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะมีการศึกษาการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมในเชิงอัตวิสัยมากขึ้น และด้วยเหตุผลที่ Gudyhunst กล่าวว่า ในปัจจุบันยังคงมีทฤษฎีที่เกี่ยวข้อกับการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมหลายทฤษฎีที่ยังไม่มีงานวิจัยมาสนับสนุนจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการศึกษาในแนวทางดังกล่าวเกิดขึ้น

ดังนั้นงานของผู้วิจัยชั้นนี้จึงเป็นงานวิจัยชั้นหนึ่งที่สนับสนุนการศึกษาแนวคิดการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมเชิงอัตวิสัย โดยผลการวิจัยสามารถนำไปสนับสนุนทฤษฎีที่เกี่ยวข้อกับการปรับวิธีในการสื่อสาร ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อกับการปรับตัวในการสื่อสาร ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อกับการเจรจาต่อรองและการจัดการทางด้านเอกลักษณ์ ตามกลุ่มทฤษฎีที่ Gudyhunst กำหนดไว้

3. ปัจจัยที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการสื่อสารของมัลลัฟขึ้นอยู่กับบริบทของสิ่งแวดล้อมทางครอบครัว และ สิ่งแวดล้อมทางชุมชนหรือสังคมที่มัลลัฟอาศัยอยู่ ได้แก่ สภาวะแวดล้อมขณะสื่อสาร ประเด็นการสื่อสาร ตัวมัลลัฟในฐานะผู้สื่อสาร บุคคลที่มัลลัฟสื่อสารด้วย และผลที่ต้องการจากการสื่อสาร เมื่อพิจารณาตามกลุ่มทฤษฎีที่ Gudyhunst กำหนดไว้ พบว่าพฤติกรรมการสื่อสารอัตลักษณ์

ความเป็นมุสลิมของมุอัลลัฟทั้งในเขตชุมชนเมืองและชุมชนชนบทเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอัตวิสัยของมุอัลลัฟแต่ละคน ที่มุอัลลัฟทุกคนตระหนักถึงอัตลักษณ์ศักดิ์ศรีความเป็นมุสลิมของตนเองเช่นเดียวกับมุสลิมทั่วไป การสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุอัลลัฟจึงเกี่ยวข้องกับเรื่องของวัฒนธรรมมุสลิมในบริบทของสิ่งแวดล้อมทางครอบครัว ชุมชนหรือสังคมที่มุอัลลัฟอาศัยอยู่ ซึ่งแตกต่างจากวัฒนธรรมเดิมของมุอัลลัฟก่อนที่มุอัลลัฟจะมานับถือศาสนาอิสลาม

ปัจจัยด้านสถานะแวดล้อมขณะสื่อสาร ประเด็นการสื่อสาร ตัวมุอัลลัฟในฐานะผู้สื่อสาร บุคคลที่มุอัลลัฟสื่อสารด้วย และผลที่ต้องการจากการสื่อสาร จึงเป็นสิ่งที่มุอัลลัฟต้องมีความตระหนักในอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของตนเอง เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอำนาจและการต่อรองเพื่อสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมออกมา การสื่อสารระหว่างมุอัลลัฟกับบุคคลอื่น พบว่า เป็นกระบวนการแลกเปลี่ยนทางสัญลักษณ์ หากผู้ที่มุอัลลัฟสื่อสารด้วยทราบว่ามุอัลลัฟเป็นมุสลิมก็จะสื่อสารทักทายกันตามวัฒนธรรมของมุสลิม ประเด็นการสื่อสารและผลที่ต้องการจากการสื่อสารก็จะดำเนินไปตามสถานะแวดล้อมขณะสื่อสาร หากเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหลักการของศาสนาอิสลามมุอัลลัฟก็จะเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมออกมา แต่ถ้าหากผู้ที่มุอัลลัฟสื่อสารด้วยไม่ทราบมาก่อนว่ามุอัลลัฟเป็นมุสลิมแล้วและมุอัลลัฟผู้นั้น ไม่ได้แสดงอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมออกมาให้เห็น

ถ้าประเด็นการสื่อสารระหว่างกันไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องของศาสนาอิสลามมุอัลลัฟจะไม่สื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมออกมา ซึ่งในประเด็นนี้มีความแตกต่างกันระหว่างมุอัลลัฟชายและมุอัลลัฟหญิงเนื่องจากมุอัลลัฟหญิงสามารถสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมออกมาให้ปรากฏอย่างเด่นชัดด้วยการแต่งกาย เมื่อบุคคลที่มุอัลลัฟหญิงผู้นั้นสื่อสารด้วยก็จะทราบในทันทีว่ามุอัลลัฟเป็นมุสลิม แต่สำหรับมุอัลลัฟชายโดยทั่วไปการแต่งกายแบบปกติทั่วไปไม่สามารถสื่อสารให้บุคคลอื่นทราบได้ว่าตนเองเป็นมุสลิม การสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุอัลลัฟกับบุคคลอื่นที่ไม่ใช่มุสลิม จึงเป็นกระบวนการแลกเปลี่ยนทางสัญลักษณ์จากวัฒนธรรมที่แตกต่างกันแลกเปลี่ยนความหมายร่วมในการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันเพื่อผลที่ต้องการจากการสื่อสาร สอดคล้องกับคำอธิบายของ จินตนา (2552) Spitzberg และ Cupach (1984) และ Fisher และ Adams (1994) กล่าวคือผู้ที่อยู่ในกระบวนการการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมจะต้องมีความตระหนักในด้านความเหมือนและความต่างของวัฒนธรรมของตนและของผู้อื่นตลอดจนมีความสามารถในการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมเพื่อที่จะบรรลุถึงการให้ความหมายร่วมกันได้ ความสามารถในการสื่อสารเป็นกระบวนการทางพลวัตของผลกระทบซึ่งเกี่ยวเนื่องกับพฤติกรรม การตอบสนองทางอารมณ์ความรู้สึก และการรับรู้

ความสามารถในการสื่อสารว่าเมืองประกอบหลักอยู่ 3 ประการคือ ความเหมาะสม (Appropriateness) ประสิทธิภาพ (Effectiveness) และความยืดหยุ่น (Flexibility) หรือความสามารถในการปรับพฤติกรรม (Behavioral Adaptability) โดยทั้งหมดนั้นถือได้ว่าเป็นทักษะและคุณลักษณะของมูอัลลัฟที่มีความสามารถในการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิม

ประเด็นของการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมของมูอัลลัฟ จากการศึกษาพบว่าความสามารถในการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมูอัลลัฟในบริบทของสิ่งแวดล้อมทางครอบครัว และสิ่งแวดล้อมทางชุมชนหรือสังคมที่มูอัลลัฟอาศัยอยู่ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ พฤติกรรมการสื่อสารด้านอวัจนภาษา พฤติกรรมการสื่อสารด้านวัจนภาษา เกี่ยวข้องกับการแบ่งปันข้อมูลและประเด็นความสนใจร่วมระหว่างบุคคลที่มูอัลลัฟสื่อสารด้วย การสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมจึงเป็นความสามารถของมูอัลลัฟในระดับปัจเจกบุคคลที่จะจัดการอัตลักษณ์อันเป็นที่ยอมรับร่วมกันได้อย่างประสบความสำเร็จในระหว่างการมีปฏิสัมพันธ์กัน ดังที่ Chen และ Starosta (1996) ให้คำจำกัดความของ ความสามารถในการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมไว้ว่า คือความสามารถในการจัดการกับความหมายทางวัฒนธรรมและดำเนินพฤติกรรมทางการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพได้อย่างเหมาะสม พฤติกรรมดังกล่าวแสดงถึงความตระหนักในอัตลักษณ์อันหลากหลายของผู้มีปฏิสัมพันธ์ในสภาวะแวดล้อมเฉพาะเจาะจง ในอันที่จะสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ พฤติกรรมการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมูอัลลัฟทั้งในเขตชุมชนเมืองและชุมชนชนบท ที่จะทำให้การสื่อสารเกิดประสิทธิผลมากที่สุด พบว่าข้อมูลที่มูอัลลัฟต้องนำมาใช้ในการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของตนเองแบ่งได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ ประเภทแรกคือข้อมูลทางวัฒนธรรมครอบครัว ชุมชน หรือสังคมที่มูอัลลัฟอาศัยอยู่ ซึ่งเป็นเรื่องบทบาทความเป็นสมาชิกกลุ่ม ความรู้เรื่องวัฒนธรรม ภาษา จารีต ประเพณี ความเชื่อ ประเภทที่สอง คือข้อมูลส่วนบุคคล ซึ่งเป็นข้อมูลเฉพาะของบุคคลที่มูอัลลัฟต้องการสื่อสารด้วย เช่น ลักษณะของอุปนิสัย ใจคอ ลักษณะครอบครัว วิถีชีวิตและรสนิยม เป็นต้น

ความเหมือนและความต่างทางวัฒนธรรมล้วนมีส่วนสำคัญในการช่วยให้การสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมมีประสิทธิภาพและประสบผลสำเร็จ ดังนั้นมูอัลลัฟจำเป็นต้องให้ความสำคัญแก่ความเหมือนและความต่างดังกล่าวอย่างเท่าเทียมและเหมาะสมตามสถานการณ์ โดยมูอัลลัฟจะต้องตระหนักถึงความต่างในอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของตนเองกับบุคคลอื่น และในขณะเดียวกันมูอัลลัฟต้องเข้าใจความเหมือนในอัตลักษณ์ด้านอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมพร้อมกันไป การมีปฏิสัมพันธ์กับคนแปลกหน้าที่ไม่รู้จักรักกับมูอัลลัฟจะพัฒนาไปสู่การมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดยิ่งขึ้นเมื่อมูอัลลัฟสามารถหาความเหมือน และเข้าใจในความแตกต่างระหว่างกันได้

นอกจากที่กล่าวมาแล้วจากผลการศึกษาในครั้งนี้ผู้วิจัย ได้ข้อสรุปประการหนึ่งจากมูอัลลัฟที่แต่งงานกับมุสลิมว่า การที่คนสองคนมีความรักต่อกันบนพื้นฐานของความแตกต่างด้านศาสนา โดยเฉพาะศาสนาอิสลามกับศาสนาอื่นๆ แม้ต่างฝ่ายต้องเตรียมตัวเตรียมใจยอมรับกันแล้ว แต่ยังคงมี

บางเรื่องที่ต่างฝ่ายมีความเข้าใจคนละมุม มองกันคนละประเด็น หรือมีความต้องการที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวและเครือญาติเดิมของตนเองกับครอบครัวและเครือญาติมุสลิม ที่ตนเองเป็นสมาชิกใหม่ เมื่อพิจารณาจากกลุ่มตัวอย่างมุอัลลัฟในชุมชนเมืองพบว่าลักษณะการพักอาศัยของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีลักษณะที่เป็นครอบครัวสมัยใหม่ในสังคมเมืองคืออยู่กันเป็นครอบครัวเดี่ยว ผู้วิจัยมองว่าลักษณะชีวิตในสังคมเมืองอาจส่งผลกระทบต่อการเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุอัลลัฟที่ไม่ต้องการให้ครอบครัวเข้ามามีบทบาทในชีวิตสมรส แต่ต้องการให้ครอบครัวมีบทบาทเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหลักการของศาสนาอิสลามเท่านั้น หากเป็นครอบครัวในชุมชนชนบทลักษณะครอบครัวส่วนใหญ่เป็นครอบครัวขยาย มีการอยู่ร่วมกันระหว่างเครือญาติ ครอบครัวจึงเข้ามามีบทบาททั้งในชีวิตสมรสและบทบาทในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิม บทบาทของครอบครัวที่มุอัลลัฟอาศัยอยู่นับเป็นเรื่องหนึ่งที่ทำให้มุอัลลัฟกับสามีหรือภรรยาของตนเองอาจเกิดความเข้าใจผิดและเกิดความไม่พอใจระหว่างกันได้ อันอาจนำไปสู่ปัญหาในครอบครัวของมุอัลลัฟเอง

อย่างไรก็ตามการเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุอัลลัฟขึ้นอยู่กับคุณพินิจของมุอัลลัฟแต่ละคนว่าวิธีการแบบใดที่จะดี และเหมาะสมสำหรับตนเองในการเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิม เมื่อมุอัลลัฟสื่อสารกับบุคคลอื่นในประเด็นที่ต้องทำความเข้าใจร่วมกันแล้ว มุอัลลัฟควรเปิดใจกว้างให้กับตนเองและสื่อสารอยู่บนพื้นฐานของความตระหนักในความ เป็นมุสลิมของตนเอง กล่าวที่ยอมรับและเปิดเผยตนเองให้ผู้อื่น ได้รู้ว่าตนเองคือมุสลิมคนหนึ่ง

ข้อสรุปอีกประการเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างมุอัลลัฟกับบุคคลอื่นในครอบครัว ชุมชน หรือ สังคม แบ่งเป็น 2 ประการ คือ ปัจจัยที่เป็นผลจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างมุอัลลัฟกับคู่สมรส และปัจจัยที่เป็นผลจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างมุอัลลัฟกับบุคคลอื่นในครอบครัว ชุมชน รวมทั้งสังคมที่มุอัลลัฟอาศัยอยู่ โดยปัจจัยที่เป็นผลจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมุอัลลัฟกับคู่สมรส สามารถดูได้จากการแสดงออก หรือผลของปฏิสัมพันธ์ ในหลาย ๆ แง่มุม ได้แก่ การสื่อสารกัน อย่างมีประสิทธิภาพ ความรัก ความเสน่หาที่มีต่อกัน การมีความสัมพันธ์กันแบบเพื่อนคู่ชีวิต และการยอมรับกันและกันในทุกๆ ด้าน ซึ่งรายละเอียดของผลของปฏิสัมพันธ์เหล่านั้น มีดังนี้

1. การสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ หมายถึง การที่มุอัลลัฟและคู่สมรสสื่อสารกันด้วยความเข้าใจกัน พุดคุยกันในเรื่องที่หลากหลาย มีเวลาพุดคุยกันและที่สำคัญ คือ เห็นความสำคัญของการพุดคุยกัน โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหลักการของศาสนาอิสลาม

2. ความรัก ความเสน่หาที่มีต่อกัน ซึ่งเป็นปัจจัยด้านอารมณ์และความรู้สึก ที่จะทำให้อัลล์ฟและคู่สมรสรู้สึกผูกพันกันอย่างลึกซึ้ง เป็นการแสดงออกซึ่งความรักใคร่ ความต้องการที่สอดคล้องกัน มีความสุขในการมีชีวิตสมรสร่วมกันรวมถึงการสนับสนุนส่งเสริมเป็นที่พึงพอใจ มีความเสมอภาคกัน ขณะเดียวกันก็ไม่ละเมิดสิทธิส่วนตัวของกันและกัน ให้เกียรติกัน เคียงข้างกัน ออกสังคม ดำเนินชีวิตสมรสอยู่ในหลักการของศาสนาอิสลาม ครอบครัว ชุมชนและสังคมยอมรับและชื่นชมในการเคียงคู่กันของอัลล์ฟและคู่สมรส

3. การมีความสัมพันธ์กันแบบเพื่อนคู่ชีวิต การที่อัลล์ฟและคู่สมรส มีการพึ่งพาอาศัยกันและกัน ในแง่อารมณ์และความคิด มีการทำกิจกรรมร่วมกันมีการไปไหนมาไหนด้วยกันและร่วมกันแก้ปัญหาของครอบครัว ปัญหาของการปฏิบัติตนตามแนวทางของความเป็นมุสลิมร่วมกัน การไปร่วมงานในสังคมมุสลิมด้วยกัน การมีความสอดคล้องกันในแง่การนับถือศาสนาและการปฏิบัติตนตามแนวทางหลักศาสนาอิสลามในฐานะที่อัลล์ฟเป็นมุสลิมคนหนึ่ง ที่ต้องยึดหลักร่วมกันทั้งหลักการศรัทธา หลักการปฏิบัติศาสนกิจ และหลักจริยธรรมตามหลักศาสนาอิสลามด้วยกัน

4. การยอมรับกันและกันในทุกๆ ด้าน เป็นสิ่งสำคัญเบื้องต้นของการที่อัลล์ฟและคู่สมรสจะอยู่ด้วยกันได้ เพราะการสมรสเป็นความต้องการใช้ชีวิตร่วมกันตลอดชีวิต ต้องเห็นหน้ากันทุกวัน ต้องมีกิจกรรมร่วมกัน ต้องปรึกษาหารือกัน แก้ปัญหาร่วมกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การยอมรับกันในแงุ่มทำให้ทั้งคู่อยู่ด้วยกัน โดยไม่มีความขัดแย้งทางความคิดและอารมณ์ ไม่รำคาญกัน ไม่เบียดเบียน ไม่ดูถูกกัน ไม่เกลียดกัน ลักษณะการยอมรับกันและกัน ได้ ด้วยการมองอีกฝ่ายในแง่ดี ยอมรับในตัวตนของกันและกันรวมถึงค่านิยมต่างๆ ของอีกฝ่ายหนึ่ง ในเรื่องที่ไม่ขัดต่อหลักการของศาสนาอิสลาม การมีบทบาทที่ยอมรับกันและกันในทุกๆ ด้านว่าใครควรจะมีบทบาทใด ซึ่งครอบคลุมการแสดงออกต่าง ๆ เช่น การสามารถตอบสนองความต้องการของอีกฝ่ายได้อย่างสมบูรณ์ที่สุด การทำหน้าที่ตามควรแห่งบทบาทของตน การเป็นสามีภรรยา เป็นหัวหน้าครอบครัว ดูแลรักษาบ้านทรัพย์สิน ฯลฯ ตามแนวทางของศาสนาอิสลามได้อย่างดี และทำบทบาทได้ใกล้เคียงกับบทบาทที่คาดหวังให้ได้มากที่สุด แบ่งบทบาทกันทำอย่างยุติธรรม มีการปรองดองกัน ให้การเข้าใจและยอมรับในกันและกัน การไปเยี่ยมพ่อแม่ ญาติพี่น้องของทั้งสองฝ่าย รวมถึงเพื่อนๆ ด้วยกัน เป็นต้น

สำหรับปัจจัยที่เป็นผลจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างอัลล์ฟกับบุคคลอื่นในครอบครัว ชุมชน รวมทั้งสังคมที่อัลล์ฟอาศัยอยู่ ที่สำคัญคืออิทธิพลของสังคมรอบตัวอัลล์ฟ ซึ่งสังคมรอบตัวของอัลล์ฟและคู่สมรส ได้แก่ ญาติ เพื่อน รวมไปถึงบุคคลที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ เช่น เพื่อนร่วมงาน เพื่อนบ้าน ฯลฯ หากกลุ่มคนเหล่านี้ให้การยอมรับอัลล์ฟในฐานะความเป็นมุสลิมคนหนึ่ง ยอมรับว่าอัลล์ฟและคู่สมรสเป็นคู่ที่เหมาะสม หรือยอมรับบุคคลทั้งคู่ไม่รังเกียจฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หรือการที่อัลล์ฟและคู่สมรสมีโอกาสร่วมกิจกรรมในชุมชน รวมทั้งตัวอัลล์ฟเองเห็นคุณค่าของความเป็นสามีภรรยาเป็นอย่างดียอมทำให้อัลล์ฟและคู่สมรสสามารถดำเนินชีวิตสมรสได้อย่างปกติสุข อิทธิพลของสังคมรอบตัวอัลล์ฟ มีดังนี้

1. แบบอย่างจากบิดามารดาและครอบครัวของมุสลิมและคู่สมรส แบบอย่างจากบิดามารดาและครอบครัวของมุสลิมคู่สมรส คือการที่มุสลิมและคู่สมรสได้สัมผัสกับคุณภาพชีวิตสมรสของบิดามารดา และมีความประทับใจในบทบาทของพ่อและแม่ที่ตนได้เห็นมา บทบาทที่ฝ่ายชายควรได้เห็น คือ การที่พ่อของตนมีความรับผิดชอบต่อครอบครัว เป็นผู้นำหรือฝ่ายหญิงจะได้เห็นคือ ความรับผิดชอบในการดูแลครอบครัว เข้มแข็ง เป็นกำลังใจให้แก่หัวหน้าครอบครัว ได้เห็นความรักใคร่ผูกพัน อดทน ประนีประนอมกันระหว่างการใช้ชีวิตร่วมกัน ได้เห็นการร่วมมือกันแก้ไขปัญหาของครอบครัว ฯลฯ การที่ทั้งชายหญิงได้เห็นบทบาทที่เหมาะสมที่พ่อแม่ของตนกระทำต่อหน้าที่ในครอบครัว ทั้งคู่ย่อมจะยึดมาเป็นแบบอย่างโดยเฉพาะอย่างยิ่งการปฏิบัติตนของบิดามารดาโดยเฉพาะของฝ่ายคู่สมรสของมุสลิมจะเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับมุสลิมได้ปฏิบัติตาม ส่วนในเรื่องอื่นๆ ที่ไม่ขัดต่อหลักการของศาสนาอิสลามแล้วทั้งมุสลิมและคู่สมรสสามารถปฏิบัติตามแบบอย่างที่ดีของบิดามารดาและครอบครัวทั้งสองฝ่าย

2. การสนับสนุนจากบุคคลสำคัญในครอบครัว ชุมชน สัมคมมุสลิมที่มุสลิมอาศัยอยู่ คือ การที่มุสลิมและคู่สมรสได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากพ่อแม่แต่ละฝ่ายรวมถึงเครือญาติหรือแม้แต่เพื่อนหรือคนใกล้ชิดอื่นๆ เป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุสลิม เพราะการที่มุสลิมจะตัดสินใจเลือกใครสักคนมาเป็นคู่ครองหากมีเสียงคัดค้านจากครอบครัว หรือส่วนใหญ่แสดงความไม่เห็นด้วย มุสลิมผู้นั้นย่อมเกิดความไม่แน่ใจ ไม่อบอุ่นใจ และหากตัดสินใจเลือกมุสลิมเป็นคู่ครองแล้ว พบว่าจะมีปัญหาภายหลัง อาจจะทำให้เกิดการโทษตนเองที่ไม่ฟังความคิดเห็นจากครอบครัว หรือแม้แต่มุสลิมและคู่สมรสที่สามารถครองคู่อยู่กันไปได้แต่กลับห่างเหิน หรือยังแสดงการไม่ยอมรับ ส่งผลให้คู่ทั้งมุสลิมและคู่สมรสอาจเกิดความเครียด นำมาสู่ปัญหาการปรับตัวตามมาได้เช่นกัน

3. โครงสร้างครอบครัว จำนวนผู้ที่อาศัยในครอบครัว โดยเน้นเฉพาะที่เป็นผู้ใหญ่ ซึ่งส่วนใหญ่ควรจะเป็นบุคคลที่เป็นเครือญาติ หรือญาติผู้ใหญ่ ข้อเปรียบเทียบข้อดีและข้อเสีย ของครอบครัวที่ขนาดต่างกัน พบว่าครอบครัวขนาดเล็กหรือครอบครัวเดี่ยวที่ประกอบด้วยพ่อ แม่ ลูก มีข้อดี คือ สมาชิกในครอบครัวมีความใกล้ชิดกัน มุสลิมและคู่สมรสมีโอกาสที่จะตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ในครอบครัวเอง แต่มีข้อเสีย คือ มีความหวาดหวั่นความอบอุ่น เมื่อมีความขัดแย้งในครอบครัว หรือเมื่อมีปัญหา จะขาดญาติพี่น้องที่จะมาช่วยเหลือหรือไกล่เกลี่ย ประนีประนอม ขณะที่ในครอบครัวที่มีญาติมาอาศัยอยู่ด้วยมุสลิมและคู่สมรสจะขาดอิสระในการตัดสินใจ หรือกระทั่งการแสดงออกซึ่งความรักใคร่ผูกพัน แต่ในครอบครัวใหญ่ จะมีผู้ช่วยแบ่งเบาภาระบางอย่าง เช่น ดูแลบ้าน เลี้ยงลูก และเมื่อมีปัญหาความขัดแย้งกันอาจจะลดความรุนแรงได้ด้วยความเกรงใจผู้ใหญ่ในบ้าน

อัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุสลิมกับวิถีชีวิตตามหลักศาสนาอิสลาม

อัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุสลิมเริ่มตั้งแต่วันที่มุสลิมกล่าวคำปฏิญาณตนเข้ารับศาสนาอิสลาม โดยนัยทางหลักการของศาสนาอิสลามจากการเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุสลิมเพื่อแสดงตัวตนว่าเป็นมุสลิมของมุสลิมแสดงออกใน 3 ระดับ ประกอบด้วยระดับบุคคล ระดับครอบครัว และระดับชุมชนหรือสังคม โดยผลของข้อมูลที่ได้จากการเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุสลิมกลุ่มตัวอย่างที่ปรากฏให้เห็นเด่นชัดทางกายภาพอธิบายตามหลักการของศาสนาอิสลามได้ดังต่อไปนี้

ระดับบุคคล ตามหลักการของศาสนาอิสลามในเรื่องการแต่งกายของมุสลิมทั้งชายและหญิง ศาสนาอิสลาม ได้วางหลักเกณฑ์ทั่วไปสำหรับการแต่งกาย อธิบายโดยสรุปได้ดังนี้

1. ต้องปกปิดเอาเราะหฺ (ร่างกายส่วนที่พึงสงวน ตามศาสนบัญญัติ คือ สำหรับเพศชายปกปิดตั้งแต่สะดือถึงหัวเข่า และสำหรับเพศหญิงต้องปกปิดทั่วร่างกายเว้นแต่ใบหน้าและฝ่ามือ)
2. การแต่งกายต้องอยู่บนพื้นฐานของความสะอาด ไม่ฟุ่มเฟือย และ ไม่แสดงออกถึงความโอ้อวด
3. ต้องไม่แต่งกายเลียนแบบเพศตรงข้ามหรือลอกเลียนแบบคนต่างศาสนาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับประเพณีทางศาสนา
4. มุสลิมชายต้องไม่สวมใส่ทองคำหรือเสื้อผ้าที่ทำจากไหมบริสุทธิ์แต่จะเป็นที่อนุญาตสำหรับมุสลิมหญิงเท่านั้น และที่สำคัญสำหรับมุสลิมหญิงคือต้องไม่สวมใส่เสื้อผ้าที่บางและรัดรูป ที่แสดงให้เห็นส่วนที่เป็นจุดดึงดูดทางเพศ

การดำเนินชีวิตของมุสลิมกลุ่มตัวอย่างที่ผู้วิจัยได้มีโอกาสพบปะและพูดคุยด้วยนั้น มุสลิมโดยเฉพามุสลิมชายมักนิยมแต่งตัวตามปกติสากลที่คนทั่วไปสวมใส่ เช่น เสื้อเชิ้ต เสื้อยืด กางเกงขาสั้น แต่ในเวลาที่ต้องปฏิบัติศาสนกิจนมาซ มุสลิมชายจะมีหมวกสำหรับสวมใส่ในการปฏิบัตินมาซ (ละหมาด) ซึ่งหมวกที่สวมใส่ในการนมาซอาจมีสีสัน หรือรูปทรงที่แตกต่างกันออกไปตามวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมหรือตามวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่มุสลิมอาศัยอยู่ ในช่วงเทศกาลสำคัญของศาสนาอิสลามหรือการไปร่วมงานบุญเช่นงานแต่งงาน งานประจำปีของมัสยิด หรือแม้แตในงานศพของพี่น้องมุสลิม มุสลิมชายบางคนจะสวมใส่เสื้อผ้าตามวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ เช่นกลุ่มมลายู จะสวมใส่เสื้อผ้าตามแบบวัฒนธรรมมาเลย์ เช่น ใส่เสื้อกรุง นุ่งโสร่ง และสวมหมวกสีขาว เป็นต้น แต่อาจจะพบการแต่งกายของมุสลิมชายที่สวมใส่ ชุดแบบชาวอาหรับที่เรียกว่า

“โด้บ” หรือชุดแบบปาเกิสถานที่มีหลากหลาย หรือบางคนสวมใส่กางเกงขายาวแบบสากลทั่วไปอาจจะสวมหมวกหรือไม่สวมหมวกก็ตาม กล่าวได้ว่าเป็นการผสมผสานในเรื่องการแต่งกายของกลุ่มชาติพันธุ์ด้านวัฒนธรรมซึ่งไม่ขัดต่อหลักการของศาสนาอิสลาม

ส่วนมุอัลลัฟหญิงบางคนก็ยังคงแต่งกายตามปกตಿಯ่างที่เคยปฏิบัติมาแต่มีความสำรวมในการแต่งกายมากขึ้น หรือมุอัลลัฟหญิงบางคนก็มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเลยเช่นการคลุมฮิญาบตลอดเวลาไม่ว่าจะอยู่ที่ไหน แต่บางคนจะเลือกคลุมเวลาที่จะต้องออกนอกบ้านไปร่วมกิจกรรมในสังคม ผู้วิจัยพบมุมมองและทรรศนะที่หลากหลายเกี่ยวกับประเด็นการคลุมฮิญาบของมุอัลลัฟหญิงที่น่าสนใจคือ มุอัลลัฟหญิงบางคนบอกว่าตนเองไม่คุ้นเคยกับการคลุมฮิญาบมาก่อน โดยเกิดความรู้สึกว่าการคลุมฮิญาบต้องเป็นความบริสุทธิ์ใจจริงๆ ไม่ใช่คลุมเพราะผู้อื่นบอกว่าต้องคลุม มุอัลลัฟบางคนยังเปรียบเทียบตนเองกับมุสลิมหญิงคนอื่นที่ไม่คลุมฮิญาบ จึงคิดว่าการไม่คลุมฮิญาบเป็นสิ่งที่ไม่ขัดต่อหลักการศาสนาอิสลาม มุอัลลัฟหญิงบางคนยังให้ทรรศนะกับผู้วิจัยอีกว่า บางคนคลุมฮิญาบอาจถูกมองว่ามีความเคร่งครัดในหลักการของศาสนาอิสลาม แต่ในความเป็นจริงแล้วคลุมด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์หรือเพราะผู้อื่นคลุมจึงคลุมตามเขา มุอัลลัฟหญิงคนหนึ่งและผู้วิจัยสัมภาษณ์ กล่าวแก่ผู้วิจัยว่า *“ถึงแม้ตนเองจะไม่คลุมฮิญาบแต่ก็เข้ามาและถือศีลอด”*

จากที่กล่าวมาข้างต้นอธิบายได้ว่าการแต่งกายของมุอัลลัฟจึงไม่ยึดติดกับกลุ่มวัฒนธรรมชาติพันธุ์อย่างใดหนึ่งอย่างใด เพียงแต่มุอัลลัฟแต่งกายให้ถูกต้องตามหลักเกณฑ์ทั่วไปที่ศาสนาอิสลามกำหนดครอบเอาไว้ เช่น มุอัลลัฟและมุสลิมหญิงที่ไม่แต่งกายในลักษณะฮัจญ์กามารมน์ แต่แต่งกายด้วยชุดฮิญาบ เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่า การแต่งกายตามแบบอย่างของมุสลิมเป็นกลไกสำคัญทางกายภาพที่แสดงถึงอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมที่อยู่ในแนวทางของศาสนาอิสลามออกมา

ระดับครอบครัว หลังจากที่มุอัลลัฟเข้ารับศาสนาอิสลามแล้ว มุอัลลัฟทุกคนจะได้รับการตั้งชื่อตนเองเป็นภาษาอาหรับ เช่นชื่อมุอัลลัฟชายเช่น มุฮัมมัดอิมรอน ยาซีน ยูซุป และมุอัลลัฟหญิงเช่น ฮาวา อัสมะห์ ฮาบีบะฮ์ เป็นต้น ชื่อดังกล่าวเป็นสิ่งที่แสดงอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมที่สามารถแยกตนเองออกจากกลุ่มวัฒนธรรมอื่น กล่าวได้ว่าการมีชื่อเรียกเป็นชื่อมุสลิมให้กับมุอัลลัฟเป็นกุศโลบายอย่างหนึ่งของวัฒนธรรมอิสลามมีจุดมุ่งหมายที่จะย้ำเตือนให้มุอัลลัฟมีจิตสำนึกความเป็นมุสลิมอยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้สภาพแวดล้อมโดยรวมในครอบครัวของมุอัลลัฟกลุ่มตัวอย่างทุกคน จะมีสัญลักษณ์ทางศาสนาอิสลามปรากฏให้เห็น เช่น ปฏิทินบอกเวลาการนมาซประจำวัน การมีกรอบภาพข้อความจากคัมภีร์อัล-กุรอาน การมีกรอบภาพชื่อของอัลลอฮ์(ซบ.) และชื่อของศาสดา (นบี) มุฮัมมัด (ศ็อลฯ) หรือรูปภาพมัดยิดที่สำคัญของศาสนาอิสลามปรากฏให้เห็น หรือ แม้กระทั่งในพาหนะของ

มุอัลลัฟเองไม่ว่าจะเป็นรถยนต์หรือมอเตอร์ไซด์ที่มีสติ๊กเกอร์ที่แสดงสัญลักษณ์ที่ทราบกันทั่วไปว่าเป็นของมุสลิมได้แก่ รูปดาว เดือน เป็นต้น

ระดับชุมชน ถิ่นฐานหรือที่ตั้งของครอบครัวที่มุอัลลัฟอาศัยอยู่ทั้งในเขตชุมชนเมืองและชุมชนชนบท โดยภาพรวมแล้วจะมีมัสยิดเป็นศูนย์กลางของชุมชน บทบาทของมัสยิดจึงเป็นสถานที่สำคัญในการให้ความรู้ในหลักการของศาสนาอิสลาม การมีผู้นำทางศาสนา ผู้นำชุมชนมุสลิม ที่เข้มแข็ง เป็นสิ่งที่แสดงถึงอัตลักษณ์ความเป็นชุมชนมุสลิม มุอัลลัฟแต่ละคนจึงมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างที่ชุมชนจัดขึ้น ในฐานะมุสลิมคนหนึ่งของชุมชนซึ่งมุอัลลัฟสามารถเรียนรู้และสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของตนเองได้อย่างมั่นใจตามวัฒนธรรมของท้องถิ่น การมีร้านอาหารมุสลิมในชุมชนให้มุอัลลัฟได้เลือกรับประทานเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่แสดงอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุอัลลัฟ ร้านอาหารจึงเป็นสัญลักษณ์ (สัญลักษณ์) อย่างหนึ่งทางสังคมที่เป็นกลไกมีส่วนช่วยส่งเสริมการสร้างอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุอัลลัฟและของชุมชน

กล่าวได้ว่า **อัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุอัลลัฟกับวิถีชีวิตตามหลักศาสนาอิสลาม** ซึ่งประกอบด้วยหลักการศรัทธา หลักการปฏิบัติ และหลักจริยธรรมนั้น จะพบว่า หลักการปฏิบัติจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องและสำคัญสำหรับมุอัลลัฟเพราะเป็นสัญลักษณ์สำคัญที่ทำให้มุอัลลัฟมีอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมอย่างสมบูรณ์ หลักการปฏิบัติของศาสนาอิสลามทั้ง 5 ประการนี้เป็นเสมือนสัญลักษณ์ในแต่ละด้านของศาสนาอิสลาม เป็นบทบัญญัติในรูปแบบต่างๆ ซึ่งมีรายละเอียดปลีกย่อย ออกไปอีกมากมาย อธิบายหลักการปฏิบัติของศาสนาอิสลามได้ดังนี้

หลักการปฏิบัติข้อที่หนึ่ง การปฏิญาณว่าไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮฺ(ซบ.) และมุฮัมมัด (ศ็อลฯ) นั้นเป็นศาสนทูตของอัลลอฮฺ(ซบ.) คือสัญลักษณ์ในด้านความเชื่อและการศรัทธา ซึ่งหมายรวมถึงรายละเอียดอื่นๆ ด้วยเช่น การศรัทธาต่ออัลลอฮฺ(ซบ.) ศรัทธาต่อคัมภีร์ของอัลลอฮฺ(ซบ.) ศรัทธาต่อมะลาอิกะฮฺ ศรัทธาต่อศาสนทูตทั้งหลาย ศรัทธาต่อวันกิยามะฮฺ และศรัทธาต่อกฎศกาวการณ์ของอัลลอฮฺ(ซบ.) เป็นต้น

หลักการปฏิบัติข้อที่สอง การนมาซ (ละหมาด) เป็นสัญลักษณ์ในด้านภาคปฏิบัติในบริบทหน้าที่ของมุสลิมต่อพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของคืออัลลอฮฺ(ซบ.) ซึ่งจะรวมถึงการประพฤติปฏิบัติต่างๆ นอกเหนือไปจากการนมาซ ด้วย เช่น การอ่านคัมภีร์อัล-กุรอาน การขอดุอาว (ขอพร) จากอัลลอฮฺ(ซบ.) และอื่นๆ

หลักการปฏิบัติข้อที่สาม การถือศีลอด เป็นสัญลักษณ์ในด้านการขัดเกลาจิตวิญญาณ การมุ่งเน้นสร้างจริยธรรมและทำนุบำรุงศีลธรรมของมุสลิมทุกคน ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคมให้มีความเสถียรและมั่นคงอยู่เสมอ

หลักการปฏิบัติข้อที่สี่ การจ่ายชะกาต เป็นสัญลักษณ์ด้านเศรษฐกิจ ซึ่งมีนัยรวมถึงระบบการจัดการทรัพย์สินในรูปแบบอื่นๆ ด้วย อาทิ การจัดการมรดก การประกอบอาชีพ การบริจาค และอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

หลักการปฏิบัติข้อที่ห้า การไปประกอบพิธีฮัจญ์ คือสัญลักษณ์ในแง่ของระบบประชาชาติอิสลาม เป็นการใช้ชีวิตในรูปแบบหมู่คณะและการร่วมสังคมาเดียวกัน และจำเป็นต้องอาศัยการบริหารจัดการในด้านการเมืองการปกครองเป็นกลไกและเครื่องมือ ซึ่งในคำสอนในหลักการของศาสนาอิสลามบทบัญญัติต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับหลักการต่างๆ เหล่านี้ไว้

จากข้อสรุปที่อธิบายวัตถุประสงค์ของการวิจัยในครั้งนี้ สามารถสรุปกระบวนการเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมูอัลลัฟ ได้ว่ามีลักษณะที่เป็นขั้นตอนต่อเนื่องและผ่านเงื่อนไขสำคัญของการยอมรับอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิม ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 ความตระหนักในตนเอง ด้วยการรับรู้ว่าคุณแตกต่างจากผู้อื่นๆ จุดเริ่มต้นของกระบวนการเรียนรู้และการสื่อสารเกิดขึ้นตั้งแต่มูอัลลัฟรับรู้ถึงความแตกต่างของตนเองมีตนเองเริ่มมีปฏิสัมพันธ์สังสรรค์กับชาวมุสลิม ในเรื่องลักษณะความรู้สึก ปรากฏขึ้นในจิตใจมีแนวโน้มเอียงไปทางอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิม แต่ในขณะที่เดียวกันผู้อื่นในสังคมาที่มูอัลลัฟอาศัยอยู่ด้วยภายใต้กระบวนการปฏิสัมพันธ์สังสรรค์ก็มองเห็นความแตกต่างดังกล่าวจากการกระทำของมูอัลลัฟที่ปรากฏในบริบทต่างๆ ทางครอบครัว ชุมชน และทางสังคมา และประทับใจตรา ความเป็นมุสลิมให้กับมูอัลลัฟ

ขั้นตอนที่ 2 การมีอัตลักษณ์ส่วนบุคคลเป็นมุสลิมของมูอัลลัฟ จะมีแนวโน้มพัฒนาขึ้น เมื่อประกอบกับการได้ปฏิสัมพันธ์สังสรรค์กับกลุ่มเพื่อนและกลุ่มสังคมาที่มีลักษณะเช่นเดียวกับตนเอง ทำให้มูอัลลัฟรับรู้ความเด่นชัดในอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของตนเองเด่นชัดขึ้น นอกจากนี้แล้วการมีประสบการณ์ในการเรียนรู้และการสื่อสารกับชาวมุสลิมเป็นสิ่งที่ตอกย้ำถึงอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมูอัลลัฟได้ชัดเจนขึ้นอีกด้วย การเข้าร่วมกลุ่มวัฒนธรรมตามหลักการของศาสนาอิสลามจึงเป็นเงื่อนไขประการสำคัญยังช่วยให้มูอัลลัฟพัฒนาและดำเนินไปสู่การแสดงอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมผ่านระบบสัญลักษณ์ต่างๆ ทำให้มูอัลลัฟมีการสร้างภาพอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของตนเองเพื่อแสดงให้เห็นอัตลักษณ์ในทางบวก ไม่ว่าจะเป็นด้วยวจนภาษาหรืออวจนภาษา เกี่ยวกับการมีปฏิสัมพันธ์สังสรรค์กับบุคคลอื่น เป็นการเข้าสู่วัฒนธรรมอิสลามของมูอัลลัฟ เป็นสิ่งที่ตอกย้ำถึง “อัตลักษณ์ความเป็นมุสลิม” ภายในตัวตนของมูอัลลัฟเองให้เด่นชัดเพิ่มขึ้นอีก

ขั้นตอนที่ 3 การเปิดเผยตัว คือการที่มุฮัลล์ฟเปิดเผยตัวต่อสังคมว่าตนเองเป็นมุสลิม ซึ่งในการเปิดเผยตัวนั้นพิจารณาได้ 2 ด้าน แง่มุมแรกคือบริบททางสังคมที่สมาชิกของสังคมยอมรับในอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุฮัลล์ฟ มุฮัลล์ฟก็จะเปิดเผยตัว แต่อาจเปิดเผยตัวต่อคนใกล้ชิดที่ยอมรับหรืออาจจะเปิดเผยตัวในวงกว้างออกไปนั้นจะ ขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมและสถานที่ทางสังคมที่ปลอดภัยจากการควบคุมจากกฎเกณฑ์ทางสังคม ด้านที่สองมุฮัลล์ฟจะคาดหมายว่าภายในบริบททางสังคมใดและสถานที่ใดที่สมาชิกในสังคมนั้นไม่สามารถยอมรับอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิม ทำให้มุฮัลล์ฟไม่กล้าที่จะแสดงออกในสังคมนั้น

ขั้นตอนที่ 4 ขั้นตอนของการใช้ชีวิตและปรับตัวต่อสังคมมุสลิม เพื่อเป็นการหลีกเลี่ยงการเผชิญกับปฏิกิริยาในทางลบของผู้อื่นในสังคม มุฮัลล์ฟจึงใช้กลวิธีในการปรับตัวหรือการปรับเปลี่ยนในด้านต่างๆ ของตนเองเพื่อให้สามารถใช้ชีวิตอยู่ในสังคมส่วนใหญ่ที่มุฮัลล์ฟเป็นสมาชิก โดยการลดอัตลักษณ์ความเป็นอื่นที่ไม่ใช่มุสลิม นอกจากนี้ “วิถีชีวิตมุสลิม” และการเข้าร่วมกลุ่มวัฒนธรรมในสังคมมุสลิม ของมุฮัลล์ฟจะเป็นสิ่งสำคัญที่คอยสนับสนุนความรู้สึกและพฤติกรรมของมุฮัลล์ฟทำให้อัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุฮัลล์ฟเกิดความมั่นคง

การเปลี่ยนแปลงสู่อัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุฮัลล์ฟ

ลักษณะสำคัญอัตลักษณ์เป็นเรื่องของการแสดงออกซึ่งความสัมพันธ์ต่างๆ ของบุคคลที่จะกระทำโดยผ่านระบบสัญลักษณ์ที่หลากหลายรูปแบบ มีความเกี่ยวข้องกับ มิติ “ภายใน” ของความเป็นตัวเองอย่างมากทั้งในด้านของอารมณ์ ความรู้สึก การที่มุฮัลล์ฟเปลี่ยนแปลงความหมายที่เกี่ยวกับตนเอง ในกระบวนการที่มุฮัลล์ฟในปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น อัตลักษณ์และตัวตนของมุฮัลล์ฟจึงมีการซ้อนทับกันอยู่ 2 ระดับคือระดับอัตลักษณ์ส่วนบุคคล และอัตลักษณ์ทางสังคม ที่จะใช้แสดงตน ซึ่งมุฮัลล์ฟเป็นผู้กระทำโดยมีสิ่งชักจูงที่มีอิทธิพลต่อการแสดงพฤติกรรมของมุฮัลล์ฟ เช่น การที่สังคมกำหนดบทบาทหน้าที่ และระบบคุณค่าที่ติดตัวมา ความเป็นพ่อ ความเป็นเพื่อน ความเป็นสามี ภรรยา ศาสนาอิสลามกำหนดบทบาทของความเป็นมุสลิม บทบาทหน้าที่ต่างๆ เป็นสิ่งสำคัญในการแสดงให้เห็นแนวทางที่มุฮัลล์ฟมีอัตลักษณ์ร่วมกับบุคคลอื่น และแยกแยะตัวเองด้วยการสร้างความต่างจากคนอื่น นอกเหนือจากนั้นแล้วอัตลักษณ์ยังรวม ถึงเรื่องว่า “ฉันมองตัวฉันเองอย่างไร และคนอื่นมองฉันอย่างไร” มันเข้าไปเกี่ยวกับตัวตนและสิ่งที่อยู่ภายใน เป็นการกำหนดตำแหน่งที่ระลึกจากตนเองและจากสังคม ซึ่งเกิดขึ้นจากการที่คนอื่นรับรู้ด้วยไม่ใช่แค่ตัวมุฮัลล์ฟเองเท่านั้นที่รับรู้ ดังนั้นการที่มุฮัลล์ฟมองตัวเองอย่างไรและคนอื่นมองมุฮัลล์ฟอย่างไรมันอาจไม่สอดคล้องกันเสมอไป

อัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุสลิมที่ถูกสร้างขึ้นมาโดยผ่านการปฏิสังสรรค์ระหว่างบุคคล บุคคลแต่ละคนหนึ่งๆ ก็จะมีอัตลักษณ์ที่หลากหลาย และเมื่อมุสลิมยอมรับในอัตลักษณ์ใด อัตลักษณ์หนึ่ง มุสลิมจะทำการกำหนดตำแหน่งของตนเอง และถูกกำหนดตำแหน่งในทางสังคม กระบวนการที่เกิดขึ้นนี้ได้มีความแตกต่าง หลากหลายในการสร้างอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุสลิมแต่ละคนต่อมุมมองทางสังคมของมุสลิม โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้และการสื่อสารในชีวิต และจากประสบการณ์ของมุสลิมที่ผ่านมากฎจัดเก็บด้วยโครงสร้างต่างๆทางสังคม อัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุสลิมที่ปรากฏขึ้นจึงมีความสัมพันธ์กับการทำความเข้าใจในการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมในบริบทของโลกาภิวัตน์ ที่การเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมเป็นไปอย่างหลากหลายและซับซ้อนและรวดเร็ว การเปลี่ยนแปลงประสบการณ์เกี่ยวกับเวลา พื้นที่และแบบแผนการใช้ชีวิตประจำวันมีผลอย่างยิ่งต่อความรู้สึกที่มุสลิมมีกับตนเอง การปรับเปลี่ยนนี้แสดงออกได้หลายลักษณะ ทั้งในแง่แบบแผนชีวิตประจำวันของมุสลิม และในแง่ที่มุสลิมมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นทั้งในระดับปัจเจกจนถึงระดับสังคม

กระบวนการสร้างตัวตนและอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุสลิมจึงเกิดจากการผสมผสานองค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่ซับซ้อน การผสมผสานทางวัฒนธรรมที่ซับซ้อนและหลากหลาย แต่อัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุสลิมตามหลักการของศาสนาอิสลามไม่สามารถเปลี่ยนแปลง หรือไหลลื่นไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ จึงกระทบต่อจิตสำนึกความเป็นมุสลิมของมุสลิมทำให้มุสลิมเกิดการค้นหาตำแหน่งของตนเองในพื้นที่ทางสังคม นำไปสู่แบบแผนชีวิตแบบใหม่ขึ้นมา ทำให้การสร้างอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมเป็นส่วนสำคัญของการเปลี่ยนแปลงของจิตสำนึกและประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับตนเอง การที่มุสลิมมีวิถีชีวิตอยู่ในวัฒนธรรมอิสลามซึ่งเป็นวัฒนธรรมใหม่ของตนเองโดยไม่ยอมสูญเสียอัตลักษณ์เดิมของตัวเอง เรียกได้ว่ามุสลิมมี “หลายอัตลักษณ์” มี “อัตลักษณ์ซ้อน” หรือมี “อัตลักษณ์ลูกผสม” อัตลักษณ์จึงมิใช่สิ่งหยุดนิ่งตายตัว แต่เป็นพื้นที่ของการให้ความหมายกับสิ่งต่างๆ ที่ประกอบขึ้นเป็นตัวตนของมุสลิม จะเห็นได้ว่ากระบวนการเปลี่ยนแปลงไปสู่อัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุสลิม เกิดจากการที่แต่เดิมมุสลิมมีอัตลักษณ์ที่หลากหลายและลื่นไหลเปลี่ยนแปลงได้ง่ายไม่แน่นอน เมื่อมุสลิมเข้ารับศาสนาอิสลาม จึงเกิดการเรียนรู้ จากสัญญาณหรือวาทกรรมต่างๆ ที่กำหนดโดยศาสนาอิสลามผ่านระบบความคิดของตนเอง จนเกิดพฤติกรรมนำไปสู่การปฏิบัติตามหลักการของศาสนาอิสลาม ในระยะแรกของการเปลี่ยนแปลงนั้น มุสลิมจะมีทั้งพฤติกรรมที่แสดงออกถึงการเห็นด้วย การยอมรับในสิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นกับตนเอง อีกทั้งเกิดการต่อรองในการเรียนรู้และการสื่อสารเพื่อปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์เดิมของตน

เข้าสู่อัตลักษณ์ใหม่นั้นคืออัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมที่มีลักษณะมั่นคง ชัดเจน อัตลักษณ์เดิมบางอย่างของมุอัลลัฟที่ขัดต่อหลักความเชื่อและหลักศรัทธาของศาสนาอิสลามจะค่อยๆ ถูกกลืนหายไป ถูกแทนที่ด้วยอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิม ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องใช้เวลาและมีความแตกต่างกันไปสำหรับมุอัลลัฟแต่ละคน

เมื่อพิจารณาการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุอัลลัฟ ตามแนวคิดแบบโพสต์โมเดิร์นสามารถมองได้ว่า อัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุอัลลัฟ เป็นการสร้างอัตลักษณ์ (Identity) ของปัจเจกบุคคล จะมีการสร้างตามทางเลือกของแต่ละบุคคลมากกว่า ทุกสิ่งทุกอย่างตามแนวคิดหลังสมัยใหม่ล้วนแต่เป็นวาทกรรมทั้งสิ้น และที่สำคัญ คือ หลังสมัยใหม่ทำให้สังคมมองมุอัลลัฟแบบองค์รวม และหลากหลายมากขึ้น ต้องใช้วิธีวิพากษ์ และอาศัยระบบความคิดและวิธีการวิเคราะห์ ที่หลากหลายมากขึ้นเช่นเดียวกัน ตามแนวคิดของโพสต์โมเดิร์นจะมองว่า อัตลักษณ์มิใช่สิ่งที่ตายตัวคงทน แต่เป็นสิ่งที่ลื่นไหลและซับซ้อน จุดยืนทางปรัชญาของโพสต์โมเดิร์น จะไม่เชื่อว่า มุอัลลัฟจะสามารถเข้าถึงความจริงได้โดยตรง มุอัลลัฟต้องมองสิ่งที่เรียกว่าภาษา โพสต์โมเดิร์นจึงมองว่า ความจริงเป็นแค่สิ่งที่เราสร้างขึ้นโดยระบบของภาษา ซึ่งถูกต้องในระดับของความจริงเชิงสัมพัทธ์ “ความจริง” เป็นสิ่งที่มองได้หลายมุมมอง และควรผสมผสานมุมมองที่หลากหลายต่างๆ เข้าด้วยกัน เพราะโพสต์โมเดิร์นไม่เชื่อว่า ความจริงสมบูรณ์มีจริง ซึ่งขัดกับหลักความเชื่อของศาสนาอิสลามที่มุอัลลัฟเปลี่ยนมานับถือ เพราะศาสนาอิสลามเชื่อว่า ความจริงมีอยู่จริง มีหนึ่งเดียวและสามารถพิสูจน์ได้

แนวคิดโพสต์โมเดิร์นเชื่อว่า ความเป็นปัจเจกถูกเน้นในฐานะที่เป็นกระบวนการทางสังคมของการสร้างอัตลักษณ์ มากกว่าที่จะเป็นแก่นแกนของคุณสมบัติบางอย่างที่มีลักษณะตายตัว แต่การสร้างอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุอัลลัฟตามหลักการของศาสนาอิสลามมีลักษณะที่แน่นอน ตายตัว แต่ความเป็นตัวตนของมุอัลลัฟมีสองด้านซ้อนทับกันอยู่ คือด้านของความเป็นมุสลิมและด้านที่เป็นอื่น นอกจากความเป็นมุสลิม เช่น การเป็นหญิง ชาย ความเป็นไทย ความเป็นชาวเมือง หรือ ชาวชนบท ฯลฯ อัตลักษณ์เหล่านี้จะหล่อหลอมและกำหนดตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมให้กับมุอัลลัฟ ความเป็นตัวตนของมุอัลลัฟคือการไม่อาจถูกตรึงติดกับคุณสมบัติบางอย่างที่ตายตัวหยุดนิ่ง แต่การเป็นหญิงมุสลิม ชายมุสลิม คนไทยมุสลิมจะหยุดนิ่ง ภายใต้อำนาจเชื่อตามหลักการของศาสนาอิสลาม แสดงถึงกระบวนการที่มุอัลลัฟในฐานะปัจเจกมีต่อรอง ตั้งคำถาม หรือปฏิเสธตำแหน่งทางสังคมที่กำหนดมาให้ ดังนั้นอัตลักษณ์กับปัจเจกภาพในแนวคิดแบบโพสต์โมเดิร์นจึงไม่สามารถที่จะซ้อนทับกันได้อย่างสนิท แนวคิดแบบโพสต์โมเดิร์นในทางสังคมศาสตร์จึงมิได้มีความสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่เป็นแนวคิดที่หลากหลาย แต่แนวคิดของหลักการศาสนาอิสลามมีความสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

การที่แนวคิดแบบโพสต์โมเดิร์นมองว่า ความจริงเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น โดยระบบภาษา โดยสำนวนโวหาร โดยการจงใจ โดยการบิดเบือน โดยการหลอกลวง ซ่อนเร้นภายใต้ความขลังของ ทฤษฎีหรือวาทกรรมแบบต่างๆ หรือภายใต้ระบบปรัชญาที่ซับซ้อนหรือด้วยภาพลักษณ์ที่ต่างๆ ก็ได้ จึงมองทุกๆ อย่างเป็นเสมือนพื้นที่ว่างที่จะใส่ความคิดความเชื่อของมนุษย์ลงไปอย่างไรก็ได้ แนวคิด โพสต์โมเดิร์นจึงไม่เชื่อว่ามีความจริงเพียงหนึ่งเดียวอยู่แล้ว แต่เห็นว่า “ความจริง” เป็นสิ่งที่มองได้ หลายมุมมอง และควรผสมผสานมุมมองที่หลากหลายต่างๆ เข้าด้วยกัน แนวคิดแบบโพสต์โมเดิร์น ปฏิเสธอำนาจของกรอบ ระเบียบ โครงสร้าง รูปแบบจารีตเดิม และมุ่งแสวงหาการคิดนอกกรอบและ แหกแนวอยู่ตลอด องค์ความรู้ตั้งแต่ปรัชญา จริยธรรม การเมือง การปกครอง วรรณกรรมคลาสสิก ฯลฯ ทั้งหมดเป็นเพียงเพื่อสร้างภาพสร้างตัวตนที่ติงาม ซึ่งสิ่งเหล่านั้นไปกดทับ เพิกเฉย ละเลย ลืม ประวัติศาสตร์ของตัวเอง

การดำรงอยู่ของวัฒนธรรมของผู้อื่นหรือคนอื่นเป็นการยกย่องประวัติศาสตร์และให้คุณค่า ในเรื่องของตนเองและลดคุณค่าในเรื่องที่เป็นของผู้อื่น ซึ่งเป็นวิธีการคิดแบบแยกแยะ ปฏิเสธศูนย์กลาง ซึ่งก็คือ การปฏิเสธอำนาจครอบงำ เน้นชายขอบชอกมุม เพื่อปลดปล่อยการครอบงำทางเวลา กาลเทศะ และอัตลักษณ์ที่ยังหลงเหลืออยู่ ปฏิเสธความเป็นเอกภาพ หรือ องค์รวมจึงไม่จำเป็นต้องจบ สมบูรณ์ อาจเป็นหลายเรื่องซ่อนเร้นกัน ปฏิเสธจุดเริ่มต้น คัดค้าน โครงสร้าง ระเบียบ ลำดับ ไม่ยึดติด กับโครงสร้าง แนวคิดแบบโพสต์โมเดิร์นมองว่าการสร้างสังคมสมัยใหม่เป็นเพียงการสร้างวาทกรรม ผ่านวจนภาษาและอวจนภาษาเพียงเพื่อครอบงำสังคมอื่นเพื่อชิงความ ได้เปรียบในหลายปัจจัย แนวคิด โพสต์โมเดิร์นมองชนกลุ่มน้อยที่เป็นรองในสังคม หรือใครก็แล้วแต่ที่เคยด้อยกว่าในยุคโมเดิร์น สามารถที่จะประกาศวาทกรรมของตนได้เช่นเดียวกัน โพสต์โมเดิร์น บอกว่าผู้หญิงก็มีสิทธิของพวกเขา เธอเท่าเทียมกับผู้ชาย ผู้หญิงก็มีวาทกรรมของตนเอง ผู้หญิงไม่จำเป็นต้องอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ที่ผู้ชาย เป็นฝ่ายกำหนดโดยเฉพาะ โครงสร้างทางสังคมทั่วไป ซึ่งมีความขัดแย้งกับโครงสร้างทางสังคมมุสลิม ของความเป็นมุสลิม ซึ่งมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจ มีระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่ออกมาให้ผู้นับถือได้ ปฏิบัติอย่างเคร่งครัดในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตตามหลักการของศาสนาอิสลาม

แนวคิดแบบโพสต์โมเดิร์นจึงเป็นแนวคิดที่ขัดแย้งกับหลักการของศาสนาอิสลาม เพราะ การที่แนวคิดโพสต์โมเดิร์นยึดถือว่าไม่มีอะไรผิดไม่มีอะไรถูก ทุกอย่างเป็นเรื่องความคิดเห็นของแต่ละคนที่แตกต่างกันได้ แต่แนวคิดแบบโพสต์โมเดิร์นนี้สามารถอธิบายถึงการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ และการผสมผสานอัตลักษณ์เดิมที่ไม่ขัดกับหลักการของศาสนาอิสลามของมุอัลลีฟมาสู่การเป็น อัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมได้ เป็นการยืนยันว่าอัตลักษณ์ของบุคคลสามารถปรับเปลี่ยนได้ แต่หลังจาก

ที่มุฮัลล์ฟเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามและมีอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมอยู่ในความตระหนักของตนเองแล้ว การแสดงอัตลักษณ์ต่างๆของมุฮัลล์ฟจะถูกกำหนดภายใต้กรอบและกฎเกณฑ์ตามหลักการของศาสนาอิสลาม เช่น ประเด็นการยอมรับว่าไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮฺ(ซบ.) และ มุฮัมมัด (คือล) เป็นศาสดาของอัลลอฮฺ(ซบ.) ศาสนาอิสลามเป็นศาสนาเดียวที่พระเจ้าให้การรับรอง เป็นแนวทางแห่งความสันติของมนุษย์ เรื่องนี้ตามหลักการศาสนาอิสลามซึ่งยึดถือพระเจ้าองค์เดียว ยึดถือคัมภีร์อัล-กุรอานเป็นคัมภีร์ที่มีความสมบูรณ์ที่สุด และปฏิบัติตามแนวทางที่ศาสดา (นบี) มุฮัมมัด (คือล) การที่ชาวมุสลิมไม่กินเนื้อหมู เพราะสังคมของชาวมุสลิมถือว่าการกินหมูคือการทำทายเป็นอาชญากรรม พระเจ้า พระเจ้าสั่งไม่ให้กิน แสดงให้เห็นความเชื่อถือศรัทธาแยกและวิถีชีวิตของความเป็นมุสลิมแยกออกจากกันไม่ได้ เช่นเดียวกับการที่มุสลิมจะไม่ยอมแต่งงานกับคนที่นับถือศาสนาต่างกันจนกว่าบุคคลนั้นจะปฏิญาณตนเข้ารับศาสนาอิสลามด้วยความศรัทธา ในขณะที่ชาวพุทธเพิกเฉยเลเยการถือศีลห้าโดยไม่เชื่อเรื่องนิพพานได้ ไม่รู้สึกแปลกอะไร จะแต่งงานกับใครก็ได้เพราะมองว่าเป็นเพียงกฎเกณฑ์ ที่สามารถแยกจากวิถีชีวิตได้ แต่สังคมมุสลิมทำไม่ได้ จึงกลายเป็นที่ไม่เข้าใจของคนอื่นๆ

งานวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยต้องการหาคำตอบจากการเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุฮัลล์ฟหลังจากที่มุฮัลล์ฟได้ชื่อว่าเป็นมุสลิมแล้วเป็นอย่างไร จึงปฏิเสธการสร้างอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุฮัลล์ฟตามแนวคิดแบบโพสต์โมเดิร์น สิ่งสำคัญที่สุดประการหนึ่งที่ผู้วิจัยต้องการนำเสนอเพื่อเป็นข้อมูลให้กับมุฮัลล์ฟและผู้สนใจเรื่องราวเกี่ยวกับหลักการของศาสนาอิสลามจากการที่ผู้วิจัยปฏิเสธแนวคิดแบบโพสต์โมเดิร์น คือ ประเด็นจุดยืนและหลักการของศาสนาอิสลามต่อกระแสปรากฏการณ์ต่างๆ ของสังคม เพื่อแสดงให้เห็นว่าถึงแม้โลกจะเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ มีการตีความปรากฏการณ์สังคมหรือพฤติกรรมของมนุษย์ตามแนวคิด มโนทัศน์ต่างๆ ที่เปลี่ยนไปตามยุคสมัย แต่หลักการของศาสนาอิสลามไม่เคยเปลี่ยนแปลง แต่มีความสอดคล้องกับทุกกระแสแนวคิดที่เปลี่ยนไปอย่างกลมกลืน ปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นเหล่านั้น สามารถที่จะเข้าใจและอธิบายได้ว่าศาสนาอิสลามมีจุดยืนอย่างไรต่อสิ่งต่างๆ เหล่านั้น ด้วยคุณลักษณะสำคัญของศาสนาอิสลามคือ ความมีเหตุผลในการอธิบาย ความมีระเบียบแบบแผนการปฏิบัติที่ชัดเจน อย่างมีความหมายแฝงเร้นซ่อนอยู่ สามารถเข้าใจและแปลความหมายได้ การมองหลักการของศาสนาอิสลามเพียงด้านหนึ่งแล้วเหมารวมว่าสิ่งนั้นคืออิสลาม จึงไม่สามารถทำให้สังขรณ์ ความจริงแท้ในหลักการของศาสนาอิสลามปรากฏออกมาได้ เพราะเป็นการมองแบบแยกส่วนแล้วสร้างชุดของวาทกรรมขึ้นมาเพื่ออธิบายว่าศาสนาอิสลามเป็นอย่างไรจึงน่าจะเป็นมุมมองที่ไม่ถูกต้อง

การที่จะวิเคราะห์พฤติกรรมการเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของ มุอัลลัฟด้วยกรอบแนวคิดแบบโพสต์โมเดิร์นเป็นกระแสหลักและวาทกรรมความเป็นมุสลิมเป็น กระแสรองที่ทำให้มุอัลลัฟแสดงอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมออกมา จึงเป็นการต่อสู้แย่งชิงพื้นที่ทาง ความคิดของผู้คนและสังคมโดยเฉพาะกับตัวมุอัลลัฟเอง แนวทางการวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดแบบ โพสต์โมเดิร์นเป็นมุมมองของตะวันตกผ่านระบบการเรียนรู้แบบตะวันตก ความจริงถูกผลิตขึ้นหรือ สร้างขึ้นเพื่ออำนาจ จึงเกิดความไม่สิ้นสุดของการวิเคราะห์วาทกรรมต่างๆ ด้วยเหตุผลที่สังคมมีการ เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ การวิเคราะห์ตามแนวคิดแบบโพสต์โมเดิร์นจึงขาดฐานคิด หรือไม่มีแกนของ ความคิดที่ชัดเจนเป็นของตัวเอง บุคคลในฐานะปัจเจกชนสามารถที่จะสร้างวาทกรรมของตนเองได้ เพราะมีอำนาจอยู่ในตัวเอง ขัดกับหลักการของศาสนาอิสลามอย่างสิ้นเชิง เนื่องจากศาสนาอิสลาม เชื่อมั่นว่าอำนาจอยู่ที่ความประสงค์ของอัลลอฮ์(ซบ.) ผู้วิจัยมองว่าวาทกรรมต่างๆ ที่นักวิชาการ พยายามจะศึกษาหรืออธิบายนั้นคือพลวัตของสังคมที่เกิดขึ้น ณ ช่วง เวลาหนึ่งไม่จำเป็นที่จะต้อง วิเคราะห์กันอย่างไม่มีที่สิ้นสุด เพียงแต่หาแกนวิเคราะห์ที่ต้องการแล้วหาข้อสรุปเพื่อให้สอดคล้องกับ ความเป็นโลกาภิวัตน์ภายใต้กรอบการขัดเกลาความรู้สมัยใหม่ เป็นการสร้างองค์ความรู้ด้วยมาตรฐาน การวัดความถูกต้องที่มนุษย์พยายามสร้างขึ้น เช่น การทดลอง การพิสูจน์ ด้วยประสาทสัมผัส ซึ่ง สำหรับมุอัลลัฟหรือมุสลิมแล้วแกนการวิเคราะห์ ก็คือหลักการของศาสนาอิสลาม

ดังนั้นจึงควรมีการศึกษาต่อไปว่าผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามและมีอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิม อย่างเคร่งครัดนั้น แนวคิดแบบโพสต์โมเดิร์นสามารถอธิบายการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ความเป็น มุสลิมตามการเปลี่ยนแปลงของกระแสโลกาภิวัตน์ได้อย่างไร เมื่อหลักการของศาสนาอิสลามมี แกนกลางของแนวคิดเป็นกรอบกำหนดไว้อย่างชัดเจน และคนมุสลิมสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ต่างๆ ได้อย่างสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงต่างที่เกิดขึ้นในสังคม ภายใต้ความตระหนักถึงอัตลักษณ์ ความเป็นมุสลิมของตนเอง แต่ทั้งมุอัลลัฟและมุสลิมสามารถเลือกใช้จุดดีจากกระแสโลกโพสต์ โมเดิร์นมาเป็นประโยชน์ได้บางประการ ดังนี้

ประการแรกก็คือ มุอัลลัฟควรรู้จุดดีของโพสต์โมเดิร์นในแง่ที่ควรกล้าแสวงหาความรู้ที่ แท้จริง โดยรู้จักคิด กล้าตั้งคำถาม กล้าคิดแตกต่าง กล้าพิสูจน์ ไม่เชื่อตามสิ่งที่เคยถูกสอน หรือถูก โฆษณาชวนเชื่อ เห็นแบบอย่างมา หรือติดอยู่กับความเคยชิน คิดไปเองโดยไม่เคยค้นหาความจริง อย่างถ่องแท้ตามแนวทางหลักการของศาสนาอิสลาม แน่แน่นอนว่ามุอัลลัฟต้องเชื่อศรัทธาตามหลัก ศรัทธา 6 ประการ ปฏิบัติตามหลักการปฏิบัติ 5 ประการ และยึดหลักจริยธรรมที่ว่า ทำความดีต่อ พระเจ้าราวกับที่เห็นพระเจ้า ถึงแม้ไม่เคยเห็นพระเจ้า แต่พระเจ้าเห็นเราตลอดเวลา มุอัลลัฟต้อง พยายามศึกษาเรียนรู้ วิเคราะห์ให้ถ่องแท้อย่างลึกซึ้ง จึงสามารถสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของ ตนเองออกมาได้ มุอัลลัฟจึงควรทำความเข้าใจระหว่างความเชื่อกับความจริงของวิถีชีวิตตามหลักการ

ของศาสนาอิสลาม ต้องสามารถรู้จักแก่นกรองความเชื่อถือเดิมของตนเองที่ขัดกับหลักการศาสนาอิสลาม และรักษาแก่นของหลักการศาสนาอิสลามไว้อย่างมั่นคง

ประการที่สอง มุอัลลัฟต้องกล้าที่จะทวนกระแสโลก และกล้าที่จะยอมรับสิ่งใหม่ หรือปรับเข้าสู่กระแสใหม่ ที่ไม่ผิดต่อหลักการที่ถูกต้องของศาสนาอิสลามทั้งด้านหลักความเชื่อ ความศรัทธา หลักปฏิบัติ และหลักจริยธรรม และ ประการที่สาม มุอัลลัฟควรเรียนรู้และกล้าที่จะยอมรับความจริงหรือความถูกต้องที่ไม่ขัดต่อหลักการของศาสนาอิสลามไม่จำเป็นต้องมีหนึ่งเดียว ในหลายเรื่องความจริงหรือความถูกต้องสามารถมีหลายแง่ หรือปรากฏในหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการดำเนินชีวิต หลักจริยธรรม รวมถึงเรื่องอื่นๆ เช่น บทบาทของมุอัลลัฟเกี่ยวกับสังคมและสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวมุอัลลัฟ

การพิจารณาถึงเรื่องทั้งสามประการดังกล่าวข้างต้น มุอัลลัฟต้องมีการเรียนรู้ มีการตรวจสอบและทบทวนตัวเองเสมอ เพื่อตนเองจะได้รู้เท่าทันกระแสโลก และดำรงวิถีชีวิตท่ามกลางกระแสโลกที่มีทั้งจริงและเท็จผสมกันอยู่ อย่างไม่ขัดต่อหลักการของศาสนาอิสลาม มุอัลลัฟจึงจะสามารถสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของตนเองได้อย่างสมบูรณ์ จากการที่มุอัลลัฟทั้งในเขตชุมชนเมืองและชุมชนชนบท ถูกเรียกอีกอย่างว่า “มุสลิมใหม่” เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่า มุอัลลัฟไม่ได้เป็นมุสลิมมาตั้งแต่เกิด อัตลักษณ์ความเป็นชาติพันธุ์ของมุอัลลัฟจึงถูกกำหนดตามสามีหรือภรรยาของมุอัลลัฟ ผู้วิจัยไม่พบว่าเกิดการรังเกียจหรือความแบ่งแยกปรากฏให้เห็นในชุมชนหรือสังคมที่มุอัลลัฟอาศัยอยู่ แต่จะมีบ้างในระดับครอบครัวที่พ่อแม่หรือผู้ปกครองที่มีเชื้อหรือสะกัเป็นมุอัลลัฟเกิดความรู้สึกไม่พอใจกับบุตรหลานของตนเองที่ต้องแต่งงานกับมุอัลลัฟ ดังนั้นระยะเวลาและความตั้งใจจริงของมุอัลลัฟจะเป็นเครื่องพิสูจน์ให้เห็นว่ามุอัลลัฟเป็นมุสลิมได้หรือไม่ นั่นขึ้นอยู่กับตัวมุอัลลัฟเอง

อัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุอัลลัฟทั้งในระดับบุคคล ระดับครอบครัว และระดับสังคม จะเกิดขึ้นไม่ได้หากมุอัลลัฟขาดสำนึกในความเป็นมุสลิมตามกลุ่มชาติพันธุ์ด้านวัฒนธรรมหรือทางศาสนาตามสามีหรือภรรยาของมุอัลลัฟเอง นอกจากนั้นการเปิดเผยอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุอัลลัฟจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมีรากฐานของความไว้วางใจกัน และมีความปรารถนาดีต่อกัน ทำให้มุอัลลัฟสามารถแสดงบทบาทได้ตรงกับสภาพความเป็นจริงของตนเอง ซึ่งจะมีผลนำไปสู่การพัฒนาการสร้างอัตลักษณ์มุสลิมของตนเองได้มากที่สุด

อัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุอัลลัฟกับวิถีชีวิตตามหลักศาสนาอิสลามจากกลุ่มตัวอย่างในงานวิจัยครั้งนี้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ บันทิตย์ สะมะฮุน และคณะ (2550) ที่ศึกษาถึง มุสลิมกับการอยู่ร่วมกันในสังคมไทยที่พบว่าการอยู่ร่วมกันระหว่างมุสลิมกับมุสลิมมีระดับความสัมพันธ์ที่ดีใน

ด้านหลักการ แต่ในทางปฏิบัติจริงแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างกันยังมีปัญหาอยู่ เนื่องจากความสัมพันธ์ในด้านหลักการทางศาสนาที่อิสลามสอนให้มุสลิมอยู่ร่วมกันด้วยความเป็นพี่น้อง โดยคำสอนทั้งจากอัล-กุรอานและจากอัล-หะดีษ ได้กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับมุสลิมด้วยทฤษฎีตายตัว และถือเป็นจุดแข็งของสังคม ชุมชน มุสลิมในทุกที่ว่า “มุสลิมเป็นพี่น้องกัน” หรือ “มุสลิมต่อมุสลิมเปรียบเสมือนเรือนร่างเดียวกัน ส่วนใดเจ็บ ส่วนอื่นของร่างกายก็จะเจ็บด้วย” ดังนั้นชุมชนมุสลิมไม่ว่าจะเป็นชุมชนในเขตเมืองหรือในเขตชนบทก็ตาม จึงมีหลักการด้านศาสนาที่มีลักษณะเป็นคำสั่งทางศาสนาให้มุอัลลัฟยึดถือปฏิบัติในแนวทางเดียวกัน เพื่อให้มุอัลลัฟได้เกิดพฤติกรรมการเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมได้อย่างถูกต้องตามหลักการของศาสนาอิสลาม

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. การเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุอัลลัฟกับบุคคลต่างวัฒนธรรม ไม่มีวิธีการหรือรูปแบบที่สามารถกำหนดไว้เป็นแบบแผนที่แน่นอนชัดเจนได้ว่ามุอัลลัฟต้องปฏิบัติอย่างไร นอกจากการสื่อสารกันด้วยเหตุ ด้วยผล ความจริงใจต่อกัน การเอาใจเขามาใส่ใจเรา จึงจะทำให้มุอัลลัฟและบุคคลที่มุอัลลัฟสื่อสารด้วยเกิดความรู้สึกที่ดีต่อกัน
2. การแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุอัลลัฟนั้น สิ่งที่มีส่วนเกี่ยวข้องจะต้องคำนึงถึงคือ ภูมิหลังของมุอัลลัฟแต่ละคน จากการศึกษาชี้ให้เห็นว่า มุอัลลัฟที่มีภูมิหลังแตกต่างกันปัญหาที่เกิดขึ้นในด้านการเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมจึงแตกต่างกัน วิธีการในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวจึงต้องแตกต่างกันตามความแตกต่างของมุอัลลัฟแต่ละคน
3. อัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุอัลลัฟเป็นสิ่งที่แสดงออกตามสถานการณ์ การได้รับการยอมรับจากบุคคลอื่นที่ไม่ใช่มุสลิม รวมถึงการได้รับการยอมรับจากมุสลิม หรือการที่มุอัลลัฟจะธำรงรักษาอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของตนเองไว้ได้นั้น บุคคลที่มุอัลลัฟติดต่อสื่อสาร หรือ มีปฏิสัมพันธ์ด้วยต้องให้ความสำคัญและเห็นคุณค่ากับวัฒนธรรมมุสลิมของมุอัลลัฟ และ ตัวมุอัลลัฟเองจะต้องมีความตระหนักถึงความเป็นมุสลิมของตนเองด้วยความศรัทธาอย่างแท้จริงอยู่เสมอ
4. สื่อที่มุอัลลัฟทั้งในเขตชุมชนเมืองและชุมชนชนบทให้ข้อมูลตรงกันว่าเป็นสื่อที่ช่วยให้มุอัลลัฟเกิดการเรียนรู้ได้ดีที่สุดคือสื่อบุคคล ได้แก่ บุคคลในครอบครัวที่มุอัลลัฟอาศัยอยู่ ผู้นำศาสนาในชุมชน โดยเฉพาะผู้เป็นสามี หรือ ภรรยาของมุอัลลัฟ และเพื่อนมุอัลลัฟด้วยกันเอง รวมถึงสนิทของมุอัลลัฟทั้งที่เป็นมุสลิมและไม่ใช่มุสลิม ที่จะเป็นแบบอย่างในเรื่องของหลักการศาสนาอิสลาม ดังนั้น การที่จะช่วยให้มุอัลลัฟเรียนรู้และสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมได้ดี คือ การที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับมุอัลลัฟช่วยเสริมสร้างและปลูกฝังให้มุอัลลัฟเกิดความศรัทธาในศาสนาอิสลามอย่างแท้จริง และ

ส่งเสริมการเรียนรู้การปฏิบัติตามบทบัญญัติของศาสนา รวมทั้งหลักจริยธรรมให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน เมื่อมุสลัฟมีความศรัทธาและปฏิบัติตนในฐานะเป็นมุสลิมได้อย่างถูกต้องแล้ว การสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมในเชิงสัญลักษณ์ ไม่ว่าจะเรื่องการทักทาย อาหาร การแต่งกาย การเปิดเผยตัวตนก็จะเกิดขึ้นกับตัวมุสลัฟเอง

5. การศึกษาในครั้งนี้พบประเด็นความหลากหลายและความทับซ้อนในอัตลักษณ์ของมุสลัฟ โดยเฉพาะการเปลี่ยนจากการนับถือศาสนาพุทธมานับถือศาสนาอิสลามนั้น บุคคลหรือหน่วยงานที่มีความเกี่ยวข้องจะต้องยอมรับและเคารพในอัตลักษณ์ใหม่ของมุสลัฟนั่นคือ อัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุสลัฟ โดยเฉพาะครอบครัว ชุมชน หรือสังคมที่มุสลัฟผู้นั้นเป็นสมาชิกใหม่ ต้องปราศจากอคติ ปราศจากการเลือกปฏิบัติ เพื่อให้มุสลัฟเกิดความภาคภูมิใจและมั่นใจในการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในฐานะที่เป็นมุสลิมคนหนึ่ง

6. ปัจจัยอย่างหนึ่งที่มีผลต่อการเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุสลัฟ คือ การที่บุคคลที่มุสลัฟมีปฏิสัมพันธ์ด้วยซึ่งไม่ใช่มุสลิม ไม่มีความเข้าใจในวิถีชีวิตของมุสลิมตามบทบัญญัติของศาสนาอิสลามและตัวมุสลัฟเองมีความรู้ในเรื่องศาสนาอิสลามอย่างผิวเผิน อาจนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างกันได้ ดังนั้นองค์กรมุสลิมที่เกี่ยวข้องจึงควรส่งเสริมและทำความเข้าใจกับสังคมให้คนทั่วไปในสังคมรู้จักมุสลัฟคือใคร ควรจะปฏิบัติต่อกันในฐานะที่มุสลัฟเป็นมุสลิมอย่างไร ก็จะเป็นสิ่งที่ส่งเสริมให้เกิดความสัมพันธ์และมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีในการเรียนรู้และการสื่อสารระหว่างกันได้

7. ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาในครั้งนี้ พบว่า สิ่งที่มุสลัฟมีความต้องการในฐานะความเป็นมุสลิมคือต้องการได้รับการยอมรับและการปฏิบัติในฐานะที่ตนเองเป็นมุสลิมคนหนึ่งที่สามารถนำความรู้ความสามารถของตนเองในด้านอื่นๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับหลักการของศาสนาอิสลามมาช่วยพัฒนาชุมชนหรือสังคมมุสลิมได้ เช่นเดียวกับมุสลิมคนอื่นๆ

8. สังคมมุสลิมควรส่งเสริมโอกาสทางการเรียนรู้ด้านหลักการของศาสนาอิสลามอย่างต่อเนื่อง ไม่ใช่เพียงช่วงระยะเวลาแรกของการเข้ารับศาสนาอิสลาม ทั้งครอบครัวและชุมชนเองต้องมีความเข้มแข็งในหลักการศรัทธาและการปฏิบัติด้วย ไม่ใช่คูหมีน คูแคลนครอบครัวที่มี เขย หรือสะใภ้ ที่เป็นมุสลัฟ ว่าจะเป็นผู้มาทำลายวิถีชีวิตมุสลิมในครอบครัว หรือในชุมชน นอกจากนั้นครอบครัวและเครือญาติ รวมทั้งสมาชิกในชุมชนของมุสลิมต้องเปิดใจยอมรับ ให้ความรัก ความปรารถนาดีต่อมุสลัฟในฐานะที่มุสลัฟเป็นสมาชิกมุสลิมคนหนึ่ง จะทำให้มุสลัฟดำเนินชีวิตได้อย่างปกติสุขถึงแม้จะอยู่ในสังคมที่ไม่คุ้นเคยมาก่อน

9. ผู้นำด้านศาสนาอิสลาม รวมถึง คณะกรรมการมัสยิด ซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชนควรเปิดการอบรมให้ความรู้และมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่องทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เพื่อให้มุสลัฟได้มีโอกาสในการแลกเปลี่ยนทางความคิดและประสบการณ์ระหว่างมุสลัฟด้วยกัน และ

ระหว่างมูฮัลล์กับพี่น้องมุสลิมในชุมชน เนื่องจากมูฮัลล์เป็นผู้ที่ยอมปรับเปลี่ยนจากศาสนาเดิมมารับอิสลาม เปลี่ยนพฤติกรรมในการดำเนินชีวิตที่เคยชินมาใช้ชีวิตความเป็นมุสลิม ถือว่าเป็นผู้อุทิศตนยอมเสียสละ เพื่อครอบครัวและเพื่อศาสนาอิสลาม เนื่องจากในสภาพภavn้ามูฮัลล์จะต้องให้การอบรมลูกหลาน ที่จะเกิดขึ้นมาในอนาคตให้เป็นมุสลิมที่สามารถดำรงรักษาอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมสืบไป

10. ครอบครัวหรือชุมชนที่มีมูฮัลล์เป็นสมาชิกต้องยอมรับว่ามูฮัลล์มาแต่งงานกับบุตรหลานของตนเองซึ่งเป็นมุสลิม ดังนั้นมูฮัลล์จึงมีวัฒนธรรมเดิมที่แตกต่างจากตนเอง จึงมีความคิดความเชื่อที่ต่างกัน กรณีที่มูฮัลล์พบกับเหตุการณ์ใดเกี่ยวกับเรื่องของครอบครัวและเครือญาติไม่ว่าฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดทำให้เกิดความไม่เข้าใจ ความไม่พอใจระหว่างกัน วิธีการสื่อสารกันด้วยพื้นฐานของความรัก ความมีเหตุผล ให้ความจริงใจต่อกัน เกิดความรู้สึกที่ดีต่อกัน ควรยึดหลักการของศาสนาอิสลามเพราะมูฮัลล์ได้ชื่อว่าเป็นมุสลิมแล้ว จะทำให้ทั้งสองฝ่ายเข้าใจกันได้ที่สุดในที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากมูฮัลล์แต่ละคนมีภูมิหลังที่ต่างกันและมีความแตกต่างด้านชาติพันธุ์ศาสนามาก่อนที่จะเข้ารับศาสนาอิสลาม ดังนั้นวิธีการในการแก้ไขปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นกับมูฮัลล์จึงต้องแตกต่างกันไปตามลักษณะของแต่ละคน แต่มูฮัลล์แต่ละคนต้องมีจุดมุ่งหมายตรงกันที่ชัดเจนคือความศรัทธาในศาสนาอิสลามด้วยความเข้าใจที่ถูกต้อง

11. สังคมมุสลิมควรให้ความสำคัญกับการที่มูฮัลล์ขาดความเข้าใจในหลักการของศาสนาอิสลามและในขณะที่เดียวกันคู่สมรสที่เป็นมุสลิมบางคนตัวเองก็ยังไม่มีความเข้าใจในหลักการของศาสนาอิสลามอย่างชัดเจน โดยเฉพาะเมื่อต้องไปเกี่ยวข้องกับปฏิสัมพันธ์กับบุคคลที่ไม่ใช่มุสลิมด้วยแล้วทั้งมูฮัลล์และคู่สมรสควรส่งเสริมและสนับสนุนการเรียนรู้ในหลักการของศาสนาอิสลามซึ่งกันเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้อง เพราะความไม่รู้จริงในหลักการของศาสนาอิสลามจะนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างกันของมูฮัลล์กับคู่สมรส และมูฮัลล์กับสมาชิกในครอบครัวหรือชุมชนที่มูฮัลล์อาศัยอยู่

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. การศึกษาในประเด็นเกี่ยวกับอัตลักษณ์ในระดับปัจเจกเป็นเรื่องที่ต้องใช้ระยะเวลาในการพิจารณาและรวบรวมข้อมูล ดังนั้นการศึกษาในครั้งต่อไปอาจเน้นในการเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุสลิมในด้านใดด้านหนึ่งโดยเฉพาะเพียงด้านเดียว เช่น ด้านอาหาร การแต่งกาย หรือ ภาษา เป็นต้น

2. การศึกษาในครั้งต่อไปควรศึกษาในเชิงอัตชีวประวัติของมุสลิมที่ประสบความสำเร็จในการใช้ชีวิตความเป็นมุสลิม เพื่อจะได้นำผลจากการศึกษาเป็นข้อสรุปและเป็นแบบอย่างสำหรับมุสลิม หรือมุสลิมใหม่คนอื่นๆ หรือการศึกษาอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมจากการรับรู้ของบุตรหลานที่มีพ่อแม่ หรือ ปู่ ย่า ตา ยาย ที่เป็นมุสลิม ว่าตนเองได้รับการถ่ายทอดแบบอย่างอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมอย่างไร และตนเองเห็นอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของบุคคลเหล่านั้นหรือไม่ โดยเฉพาะประเด็นการสืบทอดอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของบุตรหลานที่มีพ่อแม่ หรือ ปู่ ย่า ตา ยาย เป็นมุสลิม เป็นการสืบทอดอัตลักษณ์มุสลิมของมุสลิมจากรุ่นสู่รุ่น โดยการศึกษาถึงทัศนคติ ความภาคภูมิใจในพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ที่เป็นมุสลิมมาก่อน บุตรหลานที่มีบรรพบุรุษเป็นมุสลิม จะมีความรู้สึกว่ารากเหง้าของตนเองเป็นมุสลิมที่อยู่ในแนวทางของหลักการศาสนาอิสลามหรือไม่อย่างไร เพราะข้อมูลที่ได้จากมุสลิมกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ พบว่า มุสลิมเป็นผู้มาใหม่ไม่มีรากเหง้าที่เป็นมุสลิม ดังนั้นถ้ามุสลิมที่ปฏิบัติตนอยู่ในแนวทางของศาสนาอิสลามและสามารถอบรมสั่งสอนให้บุตรหลานที่เกิดมาได้ อยู่ในแนวทางของหลักการศาสนาอิสลามได้ สามารถกล่าวได้ว่ามุสลิมผู้นั้นมีความเป็นแบบอย่างมุสลิมที่ดีได้ การสืบทอดอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของบุตรหลานที่มีบรรพบุรุษเป็นมุสลิม จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจ

3. การศึกษาในครั้งนี้จะเป็นแนวทางหนึ่งในการศึกษาอัตลักษณ์ของบุคคลในระดับปัจเจกในประเด็นอื่นๆ เช่นการแต่งงานระหว่างมุสลิมกับผู้นับถือศาสนาอื่นๆ ที่ไม่ใช่ศาสนาพุทธว่ามุสลิมจะมีการเรียนรู้และการสื่อสารที่แตกต่างกันหรือไม่อย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่เปลี่ยนจากศาสนาคริสต์มานับถือศาสนาอิสลาม

4. การวิจัยในครั้งนี้งานศึกษาประเด็นการเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุสลิมในระดับปัจเจก มิได้ลงลึกถึงบทบาทของครอบครัวและเครือญาติต่อการสร้างอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิม งานวิจัยต่อไปจึงควรศึกษาลงลึกไปในประเด็นบทบาทของครอบครัวและเครือญาติของมุสลิมและของกลุ่มสมรสต่อการสร้างอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุสลิม เป็นการศึกษาในฐานะที่บุคคลอื่นเป็นกระจกสะท้อนอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุสลิม การเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุสลิมจะประสบผลสำเร็จหรือไม่ มุสลิมจะเกิดความศรัทธาในศาสนาอิสลามได้อย่างบริสุทธิ์ใจหรือไม่นั้น ต้องเกิดจากการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยความร่วมมือของมุสลิมกับบุคคลผู้เป็นคู่สื่อสารของมุสลิม

5. ประเด็นมุฮัลล์ฟที่คู่สมรสเสียชีวิตไปก่อนและตนเองยังคงยึดมั่นอยู่ในศาสนาอิสลามต่อไปโดยไม่เปลี่ยนแปลงตนเองกลับไปนับถือศาสนาเดิมนั้น มุฮัลล์ฟผู้นั้นเกิดความศรัทธาในศาสนาอิสลามได้อย่างไร เป็นอีกประเด็นที่น่าสนใจเนื่องจากความศรัทธาในศาสนาอิสลามของมุฮัลล์ฟระยะเวลาในการสมรส ความผูกพันของมุฮัลล์ฟกับสมาชิกในครอบครัวมุสลิม ความศรัทธาในศาสนาอิสลามของมุฮัลล์ฟ เป็นปัจจัยสำคัญที่มุฮัลล์ฟจะยังคงใช้ชีวิตมุสลิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้ามีบุตรด้วยกันแล้วมุฮัลล์ฟจะอบรมสั่งสอนบุตรต่อไปอย่างไร ครอบครัว ชุมชนที่มุฮัลล์ฟอาศัยอยู่ควรต้องเข้ามาบิบบทบาทหรือไม่อย่างไร เพื่อให้มุฮัลล์ฟสามารถดำเนินชีวิตในฐานะมุสลิมต่อไปได้อย่างราบรื่น

ข้อเสนอแนะในเชิงพัฒนาสังคมมุสลิม

จากการนำเสนอผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบมุฮัลล์ฟในเขตชุมชนเมืองและชุมชนชนบทของไทย พบว่า การเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุฮัลล์ฟโดยภาพรวมมีความสอดคล้องกันเนื่องจากชุมชนมุสลิมมีวิถีการดำเนินชีวิตภายใต้กรอบหลักการของศาสนาอิสลามที่มีมาตรฐานเดียว ดังนั้น จึงสามารถนำไปอธิบายเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนหรือสังคมมุสลิมในทุกพื้นที่ของประเทศไทยได้ดังต่อไปนี้

1. สำหรับมุฮัลล์ฟและชาวมุสลิมแล้ว จะต้องมีความเข้าใจว่าศาสนากับสังคมเป็นสิ่งที่แยกกันไม่ได้ ศาสนาจะเป็นเครื่องช่วยแก้ปัญหาต่างๆ และสนอง ความต้องการ ของวิถีชีวิตส่วนตัว ที่จะช่วยให้เกิดความสงบทางจิตใจ และ เป็นแนวทางที่ ให้การดำรงวิถีชีวิต ไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อช่วยให้สังคมอยู่อย่างสงบสุข ศาสนาอิสลามมีลักษณะแตกต่างจากศาสนาอื่นๆ เนื่องจากได้บัญญัติครอบคลุมถึงวิถีชีวิต ของผู้นับถือ ทุกๆ ด้าน ตั้งแต่ เกิด จนตาย มุสลิมทุกคนจึงไม่สามารถแยกอิสลามออกจากวิถีการดำเนินชีวิตได้ ไม่สามารถเลือกปฏิบัติเฉพาะสิ่ง เฉพาะอย่าง ตามหลักการของศาสนาได้ เช่นการจ่ายชะกาต ระบุให้มุสลิมทุกคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจตามศาสนาบัญญัติ ต้องจ่ายชะกาตตามอัตราที่กำหนดไว้เพื่อเป็นการยืนยัน ถึงความศรัทธา แตกต่างจากบุคคลในศาสนาอื่นๆ ซึ่งทำนุบำรุงศาสนาของตนเองเป็นประจำอยู่แล้ว แต่ขาดการควบคุมดูแลให้อยู่ในหลักการของศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่รับเอาวัฒนธรรมของตะวันตกเข้ามามากเกินไปจนไม่สนใจวิถีชีวิตของผู้ที่นับถือว่า ได้ปฏิบัติตนถูกต้องตามหลักของศาสนาที่ตนเองนับถือหรือไม่ เพราะมีแต่ตกอยู่ในสถานการณ์ของสังคมที่มีการแข่งขันกันทางรายได้ อาศัยศาสนาเป็นเครื่องมือหาเงิน ทำให้หลักการของศาสนาที่ตนเองนับถือเสื่อมถอยลง

2. เมื่อมองภาพรวมทั้งประเทศสังคมมุสลิมซึ่งถือเป็นคนกลุ่มน้อยแต่เป็นคนกลุ่มใหญ่ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ แนวทางในการพัฒนาจากศูนย์กลางของผู้มีอำนาจในภาครัฐไปสู่พื้นที่ จึงมีความจำเป็นต้องมีความเข้าใจต่อหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม เพราะชาวมุสลิมมีหลักคิดที่ อิสลาม ไม่ใช่เพียงศาสนาที่นับถือ แต่อิสลามคือธรรมเนียมและรูปแบบการดำเนินชีวิตของมุสลิมทุกคน และไม่สามารถแยกเรื่องของ วิธีชีวิตออกจากเรื่องของศาสนาได้ กล่าวคือชาวมุสลิมต้องรับรู้และรับผิดชอบในเรื่องของศาสนาและเรื่องทางสังคมโดยไม่แบ่งแยกจากกัน และการอ้างอิงด้วยเหตุผลใดๆ ก็ตาม จะต้องเข้าใจว่าชาวมุสลิมจะใช้อัล-กุรอาน และอัล-หะดีษ เป็นกรอบในการดำเนินชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย

อุปสรรคของการพัฒนาพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ จึงติดขัดอยู่ตรงแนวคิดและทัศนคติที่มีความแตกต่างกันระหว่างภาครัฐกับประชาชนในพื้นที่ที่ต้องร่วมมือกันเพื่อที่จะลดหรือยุติความรู้สึก ความหวาดระแวง และสร้างความมั่นใจในด้านสังคมและในด้านการให้ความรู้พร้อมกันไป และติดขัดอยู่กับความสับสนต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากความเข้าใจแต่ฝ่ายเดียวและการคิดแทนจากฝ่ายภาครัฐ ผวนกับความสับสนจากกระแสข่าวที่มาจากสื่อบางกลุ่มที่ขาดจรรยาบรรณ เสนอข่าวโดยขาดความรับผิดชอบต่อสังคม ไม่มีความรอบครอบ เล็งเห็นผลแก่ตนเองมากกว่าผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับสังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้และสังคมโดยรวม

ทางออกและแนวทางที่จะพัฒนาพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ควรต้องเริ่มด้วยความร่วมมือจากหลายฝ่าย ที่ต้องมีความเอาใจจริงเอาใจและความจริงจัง ทำงานประสานกัน ด้วยการติดตามดูแลปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น อย่างมีความพร้อม เหมาะสมกับพื้นที่ และให้เกิดความสอดคล้องและเกิดการยอมรับด้วยความสมัครใจ ภาครัฐควรให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่ และพัฒนาไปบนความเข้าใจ และยอมรับในความแตกต่างทางศาสนา วัฒนธรรม และวิถีคิดที่มีความแตกต่างกัน ให้เป็นประโยชน์ต่อประชาชนชนและประเทศชาติบนพื้นฐานของการยอมรับความแตกต่างทางด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นจริงในสังคมต่อไป ในขณะที่เดียวกันมุสลิมเองต้องยอมรับกับความเป็นจริงของสังคมในยุคโลกาภิวัตน์ซึ่งทำให้ความเป็นพหุสังคมได้แพร่กระจายเข้าสู่สังคมมุสลิมมากยิ่งขึ้น

3. ท่ามกลางความหลากหลายทางวัฒนธรรมกับหลักการศาสนาอิสลามจึงเป็นเรื่องที่ท้าทายสำหรับสังคมมุสลิม โดยเฉพาะในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ภาครัฐและภาคเอกชนรวมถึงผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายควรร่วมกันคิดหาแนวทางให้เหมาะสมกับพหุสังคมในยุคโลกาภิวัตน์ภายใต้กรอบแนวคิดการบูรณาการองค์ความรู้กับหลักการของศาสนาอิสลาม

4. กระบวนการเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมออัลฟนั้น ครอบครัว ชุมชน สังคม รวมถึงศูนย์การเรียนรู้ของมัสยิด หรือสถาบันการศึกษาในชุมชน จึงควรปลูกฝังแนวคิด ทศนคติ และค่านิยมที่ถูกต้องตามหลักการของศาสนาอิสลามให้กับมออัลฟ เพื่อที่จะสามารถทำให้ มออัลฟในพื้นที่สามารถใช้ชีวิตในสังคมด้วยวิถีไทยมุสลิม ที่สามารถเผชิญกับกระแสการปะทะทาง วัฒนธรรม และสังคมทุนนิยมของ โลกยุคโลกาภิวัตน์ได้ เพื่อว่าเมื่อมออัลฟต้องปฏิสัมพันธ์กับคนต่าง ศาสนาจะได้มีความรู้พอในหลักปฏิบัติทางศาสนาและขอบเขตของศาสนาในการปฏิบัติตนต่อคนต่าง ศาสนา โดยที่ยังรักษาอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมไว้อย่างเข้มแข็ง

นอกเหนือจากที่กล่าวทั้งหมดในงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยขอให้สติกับตัวเองและปลูกสำนึกใน ความตระหนักของนักวิชาการมุสลิมด้านสังคมศาสตร์ทุกท่าน ว่าให้ตระหนักและหมั่นทบทวนและตั้ง คำถามว่าวิชาความรู้ที่เราและท่านทั้งหลายได้แสวงหากันอย่างต่อเนื่องไม่หยุดนิ่ง ได้ช่วยทำให้เกิดสิ่ง ใด หรือเกิดอะไรขึ้นมาบ้าง เพื่อแสดงให้เห็นว่าอิสลามคือสังคม และคือความจริงชุดเดียวเท่านั้น ซึ่ง สามารถพิสูจน์และอภิปรายได้ เพราะการพิสูจน์และอภิปรายไม่ได้จะทำให้สังคมกลายเป็นอื่น เรา และท่านทั้งหลายโดยเฉพาะนักวิชาการมุสลิมในสังคมไทย ควรตระหนักในบทบาทของตนเองให้มาก ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าต่อจากนี้ไปเราและท่านทั้งหลายจะมาร่วมกันสร้างศาสตร์ทุกศาสตร์ที่เกิดขึ้น ในโลกใบนี้ เพื่อแสดงให้เห็นว่า ทุกสิ่งทุกอย่างอยู่ภายใต้ข้อความที่ว่า “ไม่มีพระเจ้าอื่นใด นอกจากอัลลอฮฺ(ซบ.)”